

# ATATÜRK'ÜN EKONOMİK REFORMLARI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ (1923-2002)

**Esat ÇELEBİ**  
*Doğuş Üniversitesi İşletme Bölümü*

**ÖZET:** Birinci Dünya Savaşının sonunda, Osmanlı İmparatorluğunun, eğitim ve sosyal yönlerden olduğu gibi, ekonomik durumu da tamamen çökmüştür. Büyük Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyetini kurduğu ilk günlerden itibaren eğitim ve düzen konularına çok büyük önem vermesi yanında, süratle ekonomik reformlara başlamıştır. Araştırmamızda, bugün bile, bütün Dünya ülkelerinin örnek alabildiği bu reformların kapsamları detaylı olarak açıklanmıştır. Bu açıklamaların yanında, özellikle, Büyük Mustafa Kemal'in ekonomik modeller ve politikaları üzerinde önemle durulmuştur. Ayrıca, 1923-1938 yılları ekonomisi, yeterli ve önemli verilerle açıklığa kavuşturulmuştur. 1923-1938 yıllarını kapsayan ekonomik reformların değerini çok iyi bilebilmemiz açısından, 1923-2002 yıllarını ve kapsayan günümüz Türkiye ekonomisinin genel görünümü, önemli ve yeterli verilerle detaylı olarak açıklanmıştır. Bu açıklamalarla, büyük Mustafa Kemal'in, pek çok ülkenin örnek aldığı, 1923-1938 Yılları ekonomik reform ve modellerinin, 1938-2002 Yılları Türkiye Ekonomisine etkilerinin yetersizliği açıklanmasına gayret edilmiştir. Özellikle günümüz Türkiye ekonomisinin önemli dar boğazları üzerinde, önemle durulmuştur. Sonuç bölümünde ise bu darboğazların nedenleri özet olarak açıklanmıştır.

**Anahtar kelimeler:** *Kalkınma ekonomisi, Gelir dağılımı, Kaynak temini, İktisadi refah, Ödemeler dengesi, Enflasyon, Devalüasyon, Deflasyon.*

**ABSTRACT:** At the end of I. World War, the economy of the Ottoman Empire was at the point of bankruptcy, just as were her educational and social institutes. From the very first day of new Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk, founder of the Turkish Republic launched new economical reforms, along with reshaping the social and educational institutes. The present study focuses in detail on the cited reforms. Moreover, Atatürk's new economical models, and strategies were also presented. Some important economical figures for the years from 1923 to 1938 along with their impact on the Turkish economy for the years 1938-2002, are also given. To comprehend and appreciate the meaning and importance of economical reforms to the country and people, today's, general economical picture, supported with some important data, are presented, emphasising the most recent bottlenecks of the Turkish economy.

**Keywords:** *Growth economy, Income distribution, Resource management, Economical welfare, Balance of payments, Inflation, Devaluation, Deflation*

## GİRİŞ

Mustafa Kemal, milletlerin kalkınmasını, ekonominin, eğitimin ve düzenin (organizasyon) sağladığını çok iyi bilmektedir. Kalkınmış güçlü devletlerin asırlarca mücadele vererek kalkınmalarını sağlayan bu üç temel faktörü Mustafa Kemal

daima örnek almıştır. Cumhuriyeti bu üç sağlam temele oturtmuş ve sağlığında bunun mücadelesini başarıyla yürütmüştür. Eğitim, ekonomi ve düzen seferberliğini, Türk insanının kafasına yerleştirmiştir.

Nitekim, Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'ndan beş yıl sonra, Cumhuriyetin kuruluşundan sekiz ay kadar önce ekonomi seferberliğine, 22 Şubat 1923 İzmir'de düzenlediği İktisat Kongresi ile başlamıştır. Kongre'nin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal'in ilk cümlesi "Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla ilgili olan en önemli faktör, o milletin iktisadiyatıdır." olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında Avrupa'nın demokratik sistemleri tek tek yıkılmaya başlamıştır. Yerlerini, başka ülkeleri esaretleri altına almayı, sömürmeyi hedefleyen, acımasızca yayılma politikası uygulayan, faşist, komünist veya bunların dışında dikta sistemlere bırakmıştır. Mustafa Kemal aynı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik düzenini, bu amaçlardan tamamen uzak, bugünün, düzenli demokratik sistem ilkelerine oturtmuştur. Bu sistemin temelini, özel sektörün arzu etmediği veya gücünün yetmediği alanlarda, devletin zorunlu olarak kamu yatırımları yanında, özel kuruluş yatırımlarının özgürce yapılabileceği ve ülke yararına faaliyet gösterebileceği, düzenli bir karma ekonomi sistemi oluşturuyordu. Mustafa Kemal'in, demokratik ve modern ekonomik kalkınma sistem ve ilkeleri doğrultusunda, yayılma politikasından uzak, her ülkenin kendi sınırları ve toprakları içerisinde sosyo-ekonomik kalkınma mücadelesi yapmasının en mantıklı yol olduğu prensiplerini, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, asırların deneyimine sahip Avrupa Ülkeleri tek tek oluşturmaya başlamışlardır. Özel kuruluş yatırım arzularının ve güçlerinin geliştiği oranlarda devletin kamu yatırımlarının azalacağı görüşü hakimdir. Yukarıda özetlenen ilkeler doğrultusunda, düzenli bir karma ekonominin ve bunun kalkınmış ülkelerin uyguladığı sistemin özünü oluşturduğu, artık bugünün ülkeleri tarafından çok iyi bilinmektedir.

1917 İhtilali ile uygulamaya konulan ve yıllarca insanoğluna korkulu rüyalar yaşatan komünist ve diğer dikta sistemi hayranı ülkeler, bu Büyük Adam'ın aynı yıllarda kafasında oluşturduğu bugünün modern sistemini, yıllar sonra sistemlerinin çökmesi ile bugün ülkelerinde uygulamaya başlamanın ağır mücadelesini vermektedirler. Diğer geri kalmış ülkelerin de hemen hepsi, aynı düzeni kurabilmenin mücadelesi içindedirler. Artık ülkeler, yayılma politikasından tamamen uzaklaşıp, ülkesini sınırları içerisinde bugünün demokratik, modern ekonomi sistemleri ile kalkındırma uğraşlarını yürütmektedirler.

Tarih boyunca bir hayli deneyim ve mücadeleden sonra düzensiz bir liberal sistem uygulamaları ardında, komünist ve faşist sistem uygulamaları, Avrupa Ülkelerine yeterli deneyimleri kazandırmıştır. Bu nedenlerle bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı bitiminden sonra yılların deneyimleri ve geniş kültürleri sonucu, yıkılması mümkün olmayan, uzun ömürlü, düzenli bir liberal ekonomi sistemini ülkelerine yerleştirmişlerdir. Bugünün uzun ömürlü yıkılması mümkün olmayan modern ekonomi uygulamaları ise, komünizme, faşizme, liberal sistemin dağınık ve çarpıklığına, yayılma politikasına yer vermeyen, ülke ekonomisinin güçlenmesi, ülke insanların, dünya milletlerinin ekonomik ve sosyal huzura erişebilmesi amacı ile yasaların, kuralların uygulandığı düzenli bir liberal sistemdir. Bu sistemin amacı, demokrasinin ve liberal sistemin temelini oluşturan özel mülkiyet, iktisadi hürriyet ve serbest rekabet ilkelerini hırpalamadan, tüm ekonomik ve sosyal faaliyetleri, iyi bir kontrol mekanizması ile toplum ve ülke ekonomisi ve düzeni yararına etkin bir

şekilde düzenlemektir. Bu kontrol ve düzen içerisinde kamu ve özel kuruluşlara ayrı ayrı veya birlikte faaliyet alanlarının sağlanması, teşvik edilmesi, düzenlenmesi, özel sektörün arzu etmediği veya gücünün yetmediği zorunlu alanlarda, kamu kuruluşlarının zorunlu olarak tek başına veya özel sektör ortaklığı ile yatırım yapması, bugünkü modern ekonominin temelini oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal'in diğer alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da ileri görüşlü, zeki ve yaratıcı bir iktisatçı gibi yetenekli olmasının başlıca nedeni; kalkınmış medeni ülkelerin yılların deneyimleri ile oluşturdukları, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya başlayabildikleri çökmesi, yıkılması mümkün olmayan, demokrasiye dayalı bu uzun ömürlü ekonomi sistemini, ilkelerini, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, büyük zorluklar içerisinde, Cumhuriyetin temel prensiplerine oturtmuş olmasıdır.

Mustafa Kemal, temelinde bilim ve demokrasinin, düzenin, ileri batı kültürünün ve ileri görüşlülüğünün yattığı ve pek çok kalkınan ülkelerin süratle kalkınmalarını sağlayan düzenli ve demokratik ekonomik faaliyetlerin seferberliğine, uygulamalarına, kimsenin gözünün yaşına bakmadan, çok büyük bir mücadele ile başlamış, başarıyla yürütmüş ve 18 yıl gibi kısa bir süre içerisinde sonuçlandırmıştır. Hiçbir zaman fanatizme kaçmayan milli görüşleri ve reformları gerçekten çok az faniye nasip olabilmektedir.

## **I. OSMANLI DEVLETİ'NİN BORÇ BATAĞINA GİRMEYE BAŞLADIĞI YILLAR**

Osmanlı İmparatorluğu 1850 yıllarından itibaren Avrupa ülkelerinden borç alma girişimlerine başlamıştır. Çünkü İmparatorluk, ondokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren dış borç'a muhtaç bir ülke haline gelmeye başlamıştır. 1787 yılında Rusya'ya yeniden savaş ilan edildiğinde, Osmanlı bütçesi iflasın eşiğindedir. İlk borç alma girişimini III. Selim yapmıştır. Sırayla İspanya'dan, Fas Sultanı'ndan, Cezayir ve Tunus'dan borç istemişi fakat olumsuz cevaplar almıştır. Bundan sonra 1854-1914 yılları, Avrupa ülkelerine sürekli borçlanma yılları olmuştur. Avrupa bankerleri Osmanlı padişahlarını sürekli borç almaya zorlamışlardır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1874-1875 yılları bütçe geliri (17.000) altındır. Bunun (13.000) altını, dış borç ödemelerine ayrılmıştır. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile birlikte, İmparatorluğun ağır ekonomik dar boğazlarını fırsat bilen yabancılar, kapitülasyonları da İmparatorluğa sokmaya başlamışlardır. 16 Ağustos 1838 yılında ilk ticari anlaşma, İngilizlerle yapılmıştır. İngiliz tacirleri, Türk tacirlerinin bütün haklarına sahip olarak, İmparatorluk içerisinde serbestce ticaret yapmaya başlamışlardır. Aynı ticari anlaşmaları; Kasım 1838 Fransa, 18 Mayıs 1839 Löbek, Bremen, Hamburg şehirleri, 2 Eylül 1839 Sardunya, 31 Ocak 1840 İsveç ve Norveç, 2 Mart 1840 İspanya, 30 Nisan 1840 Belçika, 22 Ekim 1840 Prusya, 1 Mayıs 1841 Danimarka, 7 Haziran 1841 yılında da Toskana ile yapmışlardır. Bu şekilde 1839-1841 yılları arası, 3-4 yıl gibi kısa bir zaman içerisinde yapılan ticari anlaşmalarla, Avrupa ülkelerinin güçlü endüstrisi ve eğitimi Osmanlı İmparatorluğunu içerden talan etmeye başlamışlardır. Diğer ticari anlaşmalar ve borçlanmalarla İmparatorluğun yağma edilmesi, 1914 yıllarına dek devam etmiştir. İmparatorluğun ağır ekonomik darboğazlarını ve de 1839 ve 1856 batılılaşma, yenilik reformlarını fırsat bilen batılılar, İmparatorluğun hudutları içerisine, ticari kuruluşlar ve lobiler halinde

yerleşerek, İmparatorluğun ekonomik dizginlerini ellerine geçirmişlerdir. Hasta adam olarak kabul ettikleri Osmanlı İmparatorluğuna yerleşebilmek için aralarında ağır tartışma ve müzakereler, yıllar boyu devam etmiştir.

19. Yüzyılın başlarında, dünya kapitalizminin kabaran tüm iştahları, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelmiştir. Batı ülkelerinin 15. Asırdan itibaren eğitim, düzen ve ekonomik yönden süratle gelişmesi yanında, İmparatorluk bu alanlarda geri kalmış ve muhtaç bir ülke durumundadır. Dünyayı inletmiş Osmanlı orduları, finansman nedenleriyle çok güç hallere düşmüş, savaş meydanlarında başarısızlıklara uğramaya başlamıştır. İmparatorluk süratle topraklarını kaybetmektedir. İmparatorluğun ülke düzeyinde düzeni sarsılmış, başkaldıran derebeyleri, pek çok yerlerde egemenliklerini ilan etmeye başlamışlardır. Ağır finansman darboğazında bulunan İmparatorluk, yüksek faizlerle borç para bulabilmek için sağa sola el açmaktadır.

Süratle gelişmekte olan batı kapitalizm'i için, bu büyük fakat hasta İmparatorluk paylaşılması nefis bir pasta durumundadır. 18 Ekim 1912 günü, "Türk Yurdu Dergisi"nde PARVUS EFENDİ, şöyle bir makale yayınlamıştır;

"Avrupa, kuvayi maliyesi sayesinde Devlet-i Osmaniye'yi büyük borçlara bağlayarak Devlet-i müşarüleyhi hem iktisaden, hem de siyaseten taht-ı esaretine almaktadır. Avrupa, hariçten indirmekte olduğu darbeleriyle istiklal-i Osmani'yi mahvetmekte olduğu gibi dahilde icra etmekte bulunduğu muammelat-ı maliye (Ticari ve Mali faaliyetler) vasıtasıyla da İmparatorluğu sermayedar müstemlekesi haline getirmektedir" (Cem, 1970).

638 yıl gibi dünyanın en uzun ömürlü ve dünya tarihini savaş meydanlarında gösterdiği cengaverliklerle altın sayfalarla süsleyen Osmanlı İmparatorluğu, 1918 yıllarında parçalandığında, eğitimden, ekonomiden, düzenden, elektrik, su, kanalizasyon ve ulaşım gibi tüm alt yapı olanaklarından, endüstriden ve en önemlisi de yeterli beyin gücünden, sağlık, sosyal ve eğitim kurumlarından yoksun bir Anadolu'yu ardında bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonlarında Anadolu Endüstrisini, iki askeri fabrika dışında çeşitli alanlarda hizmet üreten (282) adet atölye oluşturuyordu.

Tüm bunların yanında, 1928 yılında Paris Anlaşmasıyla kabul ettiğimiz, 15 Mayıs 1932 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde onayladığımız, Alman Markı'nın (44) kuruş, Amerikan Doları'nın (167) kuruş olduğu yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu, (32.224.523) Türk Lirası dış borcunu da (DUYUN-U UMUMİYE BÖRCÜ), yeni neslin omuzlarına yüklemiştir.

Savaşlar sonrası yokluklar, perişanlıklar içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyetinin görüntüsü özetle budur. Oysa ki, Osmanlı İmparatorluğu, dünya milletlerinin çok az yetiştirdiği, dünya tarihini süsleyen kumandanlar, devlet adamları, mimarlar, sanatkarlar ve diğer değerli meslek adamları yetiştirmiştir. Yaşamlarını, dünya kamuoyu önünde altın sayfalarla süsleyen bu Yüce Kumandanların, Devlet Adamlarının yönettiği Osmanlı İmparatorluğu, yukarıdaki detaylı açıklamalarda gördüğümüz gibi batı ülkelerinin 15. asırdan itibaren, ağır mücadelelerle başlatıp günümüze kadar üstün başarılarla sürdürdüğü eğitim, ekonomi ve düzen uğraşlarından uzak kalışının faturasını, 1918 yıllarının perişanlığı ile ödeyerek, bir daha geri dönmek üzere, nesline çok ağır yükler bırakıp, bu fani dünyadan göç edip gitmiştir.

Gözü kara, mücadeleci ve sabırlı bir karakter yapısına sahip, yokluklarla mücadele etmesini bilen Anadolu insanı, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren, çok büyük bir Lider'in yönlendirdiği, inançlı, mücadeleci, ülkesini seven Kuva-i Milliye savaşçıları ile birlikte, çok ağır sosyal, ekonomik ve politik şartlar altında ülke mücadelesini, yılmadan, usanmadan başarıyla devam ettirmişlerdir.

## II. 1923-1938 YILLARI EKONOMİK REFORMLAR

### 1. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Mustafa Kemal'in 22.Şubat.1923 yılında İzmir'de düzenlediği İktisat Kongresinde söylediği ekonomi ile ilgili çok güzel ve çok yararlı sözleri şöyledir; “Bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile ilgili olan en önemli faktör o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin belirlediği bir gerçek, bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen görülmektedir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse, yükseliş ve çöküş nedenlerinin iktisat sorunlarından başka birşey olmadığı derhal anlaşılır. Yeni Türkiyemizi layık olduğu uygarlık seviyesine ulaştırabilmek için, iktisadımıza birinci derecede ve çok önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka birşey değildir. İktisadiyat demek herşey demektir. Yaşamak için, mesud olamak için ne lazımsa bunların tamamı demektir. Tarım demektir, ticaret demektir, say (hizmet) demektir, herşey demektir. Milletimiz burada elde ettiği büyük zaferlerden daha önemli bir görev peşindedir. O zaferin kazanılması milletimizin iktisat alanındaki başarılarıyla mümkün olacaktır. Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce iktisadını düşünmüş olmasın. Tam bağımsızlık demek; elbette siyasal, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür gibi her alanda bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, milletin ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Bugünkü savaşlarımızın gayesi tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın tamlığı ise ancak mali bağımsızlıkla mümkündür.” İzmir İktisat Kongresi, Birinci Dünya Savaşından beş yıl sonra yeni Türkiye Cumhuriyetinin ilanından sekiz ay kadar önce Mustafa Kemal'in emirleri ile düzenlenmiş olup, daha çok yurt içinde ekonomik dengelerin ve ekonomik yapıyı oluşturmayı amaçlıyordu. Kongre'de, ana sektörler itibari ile belirlenen ekonomik faaliyetler, “Misak-ı İktisadi Esasları” adı altında bütünleşmeleri, ayrıca Türk Girişimcisinin güçlendirilmesi karar altına alınmıştır. Kongre'de Milliyetçi ve Liberal Politikaların esasları benimsenmiştir. Konrede özel sektör teşvik edilmiştir. Cumhuriyetin 1923-1929 dönemi tüm dünyada olduğu gibi, liberal politikaların uygulandığı dönem olmuştur. Bu dönemde yıllık GSMH artışı 1923-29 dönemi, çok ağır ekonomik darboğazlara rağmen (%10.9) oranında olmuştur. Bunun en önemli nedeni, savaş yıllarında tarım sektöründen gönüllü olarak savaş alanlarına giden insanların, savaş sonrası tekrar tarım sektörüne dönmesi ve süratle tarım sektörü üretiminin artmasından olmuştur.

Özel sektörün arzu etmediği veya gücünün yetmediği alanlarda, devletin tekbaşına veya özel kuruluşlarla birlikte, ülkenin üretimine muhtaç olduğu zorunlu alanlarda yatırım yapma ilkeleri, liberal ekonomi sistemi kapsamında karma ekonomi modelleri benimsenmiştir. Özel sektör güçlendiği, yatırımları, ekonomik faaliyetleri düzenli bir şekilde yürüttüğü oranda, devlet yatırım alanlarını özel sektöre

bırakacaktır. Dünyanın ve ülkenin sosyal ve ekonomik durumu kongre delegeleri tarafından açıklığa kavuşturulmuş, alınması zorunlu önlemler üzerinde durulmuştur.

Mustafa Kemal, temelinde bilim ve demokrasinin, düzenin, ileri batı kültürünün ve ileri görüşlülüğün yattığı ve pek çok kalkınan ülkelerin süratle kalkınmalarını sağlayan düzenli ve demokratik ekonomik faaliyetlerin seferberliğine, uygulamalarına, kimsenin gözünün yaşına bakmadan, çok büyük bir mücadele ile başlamış, başarıyla yürütmüş ve 18 yıl gibi kısa bir süre içerisinde sonuçlandırmıştır. Hiçbir zaman fanatizme kaçmayan milli görüşleri ve reformları gerçekten çok az faniye nasip olabilmektedir.

Lozan Andlaşması henüz bitmemiş, mücadele ve boğuşmalar bütün hızı ile devam ederken, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sekiz ay önceleri, 22 Şubat 1923 de düzenlediği İzmir İktisat Kongresi ile asırlarca ihmal edilmiş bulunan ekonomi alanlarındaki mücadelesini başlatmış olması, içinde yaşadığımız dünya ekonomisinin, tamamen ekonomi dünyası olabileceğini, mükemmel bir ileri görüşlülükle görebilmiş olmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde ise Avrupa ülkeleri çok ağır ekonomik krizler içerisindeydi. Örneğin, 1913 yılı toptan fiyat endeksi (100) kabul edilirse, savaşın sona erdiği yıllarda İngiltere'de fiyatlar %242'e, Fransa'da %357'e fırlamış, Almanya'da ise hiper enflasyon yaşanmakta olup, 1923 yılında (500) Milyar Alman Markı ile (1) Amerikan Doları alınabiliyordu. Almanyada günlük banka kredileri ise (%35) olmuştu.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, Türkiye ve dünya ekonomisinin böylesine ekonomik darboğazlar ve krizlerle boğuşmasını dikkate alan Mustafa Kemal, bu krizlerin temel nedenlerini çok iyi kavrayarak, Cumhuriyetin kuruluşunu dahi beklemeden 22 Şubat 1923'te Türk Tarihinde ilk defa, ülke düzeyinde "İktisat Kongresi" düzenlemesi, ekonominin dünya ülkeleri için ne kadar büyük önem taşıdığını, üzerinde çok büyük dikkat ve titizlikle önemle durulması gerektiğini, büyük ekonomik reformların yapılmasının zorunlu olduğunu Türk İnsanının kafasına yerleştirmek istemiştir.

## 2. MİLLİ GELİR HESAPLARI

Avrupa 1930 yıllarından sonra, tanınmış ekonomistlerden Keynes'in ortaya koyduğu makroekonomik görüşlerle, milli gelir, kalkınma planları, para politikaları, istihdam ve uluslararası ekonomik analizler gibi ülkenin tüm ekonomik faaliyetlerini kapsayan yepyeni modern ekonomik analizler çağına girmeye başlarken, bu Büyük Adam, 1929 yılında, savaş sonrası Türkiyesinde gelirin yok denecek kadar az olduğu, tuzun ve gazın bile dış ülkelerden ithal edildiği ülkemizde, Türkiye Milli Gelir Hesaplarının yapılmasını sağlamış ve bunu devam ettirmiştir. Bugün bütün dünya ülkeleri, yıllık milli gelir hesaplarını en modern matematiksel kurallarla hesaplamada oldukça ağır zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Çünkü, yıllık milli gelir hesapları ile ülkedeki bütün üretim alanlarının yıllık üretimleri, bölgeler arası ve fert başına düşen gelir dağılımı ve bunun adilane olup olmayışı, uluslararası ekonomik girdi ve çıktılar, yıllık bütçe hesapları ve yatırımlar, ileriye dönük bütün ekonomik analizleri, yıllık milli gelir hesaplarına göre yapılabilen ve açık seçik rakamlarla analiz edilebilmektedir.

Ekonomi bilimini daima ihmal etmiş Osmanlı döneminin son yıllarına doğru bir iki kere deneme bakımından hazırlanan Milli Gelir Hesapları, tamamen varsayım kurallarına dayanıyor, ülke ekonomisi analizleri yeterli bilimsel verileri kapsamıyordu.

Ülkenin geleceği, bugünkü durumu ve dünya ekonomisinin ileriye dönük analizleri için son derece önem taşıyan milli gelir hesaplarının hazırlanmasına Türkiye ekonomisinin darmadağın ve geliri olmayan 1929 yıllarında başlanması (Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan altı yıl sonra), Türkiye Ekonomisi'nin en büyük reformlarından birisidir.

Bugün, Devlet Planlama Teşkilatı, İstatistik Genel Müdürlüğü, Odalar ve Borsalar Birliği ve Üniversiteler tarafından, her yıl hazırlanması için büyük uğraş verilen Türkiye'nin Yıllık Milli Gelir Hesapları'nın sağlıklı olabilmesi, 1929 yılından bugüne kadar, bunca yıllık deneyimlere rağmen, büyük zorluklar doğurmaktadır.

### 3. KALKINMA PLANLARI

1931 yılında ise dünyada ilk defa demokratik kalkınma planlarının hazırlanmasına Türkiye'de başlatmıştır. Kamu ve Özel sektör yatırımları ile oluşan ülke ekonomisinin bütün alanlardaki faaliyetlerinin, sağlıklı bir plan, proje ve mantıklı analizlerle, yeterli bir disiplin içerisinde ileriye dönük düzenli, gayretli yürütülme görüşünü, eldeki kıt kaynakların insanların huzuru, toplumun refahı ve ülke ekonomisinin gelişmesi için, tüm ülke insanların gözleri önünde açık seçik rakkamlarla, bilinçli harcama prensiplerini, Türkiye'de uyguladığı demokratik Kalkınma Planları ile yine en büyük bir ekonomik reform olarak ulusuna armağan etmiştir.

İlk Sınai Kalkınma Planlarını bizzat yöneterek 1933-1938 yılları, İkinci Sınai Kalkınma Planını da yine bizzat yöneterek 1938-1944 yılları için hazırlatmıştır. Birinci ve İkinci Demokratik Sınai Kalkınma Planlarının temel felsefesini demokratik ve liberal görüşler oluşturmuştur. Özel sektörün arzu etmediği ve gücünün yetmediği alanlarda kamu kuruluşları, bizzat veya özel sektörle birlikte yatırım yapacaklardır.

Birinci Sınai Kalkınma Planlarının temel amacı; hammaddesi Türkiye'de bulunan fakat tüketim için üretilmeyen ve dışardan ithal edilen iç tüketim mallarının ithal edilmeyip ülke içinde üretilmesidir. Bu amaçla Kayseri, Nazilli, Ereğli, Bakırköy Tekstil Fabrikaları, Malatya İplik ve Dokuma, Iğdır İplik Fabrikaları, Karabük Demir ve Çelik, İzmir Kağıt, Bursa Kamgarn Merinos, Kütahya Seramik, Paşabahçe Şişe ve Cam, Keçiborlu Kükürt, Gemlik Suni İpek, İzmit Süper Fosfat, İspirto, Gülyağı, Çimento Sınai Tesisleri, Türkiye Şeker Fabrikaları ve Toprak Mahsulleri Ofisi Birinci Sınai Kalkınma Planı Dönemlerinde, yokluklar içerisinde kurulup, üstün başarı ile faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca, bu dönemde 1933 yılında Sümerbank, 1935 yılında. Etibank kurulmuştur. Planın uygulanması için Rusya'dan sekizmilyon Dolarlık kredi sağlanmıştır. Ayrıca, geniş ölçüde vergi tahsiline ve iç borçlanmaya gidilmiştir. Planın tümü başarı ile uygulanmıştır.

Mustafa Kemal 1938-1942 yıllarını kapsayan İkinci Sınai Kalkınma planlarının, ölümünden 1-1,5 yıl kadar önceleri, hasta ve tedavi altında iken sabahlara kadar uyumayıp, Başbakan ve diğer yetkilileri yanına alarak, bizzat hazırlanmasını yürütmüştür. Hastalığının ilerlediği bu aylarda, Dolmabahçe Sarayında hasta döşeğinde iken, o zamanın Başbakanı Celal Bayar'ı Dolmabahçe Sarayına çağırılmış, özellikle Birinci Plandaki yarım kalan yatırımların tamamlanmasını, İkinci Plandaki yatırımların mutlaka gerçekleşmesini ve demiryollarının daha da gelişmesini önemle emretmiştir.

İkinci Sınai Kalkınma Planlarının temel felsefesini, önemli yatırımlar yanında, hammaddesi Türkiye'de bol fakat sermaye yetersizliği nedeniyle üretimi güç olan hammaddeleri, yurt dışına ihraç etmek ve döviz girdisini arttırmaktır. İkinci Sınai Kalkınma Planında, Birinci Sınai Kalkınma Planındakiler esas alınarak, bunlara ilaveten elektrik üretimi ve makina endüstrisi, deniz ulaşımı ile ilgili gerekli araç ve gereçlerin üretimi, demiryollarının gelişmesine, Mustafa Kemal'in ölümünden önceleri emir ve arzuları doğrultusunda büyük önem verilmiştir. Birinci Plan döneminde (20), İkinci Plan Döneminde ise (100) fabrikanın kurulması öngörülmüştür. İkinci Sınai Kalkınma Planının finans kaynakları İngiltere'den sağlanmıştır. İkinci Sınai Kalkınma Planının uygulanmaya başladığı yılda, Büyük Mustafa Kemal bu büyük hizmetlerini Türk Milletine armağan ederek, İkinci Planının sonuçlarını göremeden bu dünyaya veda etmiştir. Kalkınma Planının uygulanmaya başladığı yıllarda, İkinci Dünya Savaşının başlaması ve bütün dünyayı ekonomik ve sosyal yönden sarsması yanında, planın çok büyük kısmı büyük başarıyla uygulanmış ve başarıyla sonuçlandırılmıştır. İkinci Plan döneminde madencilik, elektrik üretimi, ev eşyaları endüstrisi, toprak ve gıda endüstrileri, kimya endüstrisi ve bunlara bağlı ticaret dallarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu planda fazla tekniğe ve sermayeye ihtiyaç göstermeyen ve hammaddesi Türkiye'de bulunan sanayi dallarının teşviki, dahilde sürümü fazla olmayan fakat dış ülkeler tarafından talep edilen madenlerin işlenerek ihracı, deniz ürünlerinin üretimi, kömür havzalarının geliştirilmesi, enerji tesislerinin artırılması üzerinde önemle durulmuştur.

#### 4. DİĞER EKONOMİK REFORMLAR

Mustafa Kemal Sınai Kalkınma Planlarının uygulanmasından önceki yıllarda, Cumhuriyetin kurulmasından bir yıl sonra 1924 yıllarında İş Bankası ve Sınai Maadin Bankalarını kurmuş, kabotaj haklarının kullanılmasını sağlamış, 1929 yıllarında da Gümrük tarifelerini düzenleyerek uygulamaya başlatmıştır. En önemlisi de bugün hala yeteri şekilde düzenleyemediğimiz ve bugünün kalkınmış ülkelerinin önemle üzerinde durdukları Menkul Kıymet ve Kambiyo Borsalarının kurulmasını ve faaliyete geçmesini 1929 yıllarında sağlamıştır. 30 Haziran 1930 tarihinde de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurularak, bugün bankacılık sektöründe en önemli, en büyük hizmet, bundan 70 yıl kadar önceleri, büyük bir ileri görülülükle sağlanmıştır. Bütün kalkınmış ülkelerde Kamu ve Özel Sektörün maliye, muhasebe, vergi işlemleri ve diğer faaliyetlerin düzenlenmesi, bu işletmelerin düzenli ve ülke ekonomisi için randımanlı faaliyet göstermelerini sağlama amacıyladır. Bu amaca erişilebilmesi için de Yeminli Mali Müşavirlik kuruluşlarının oluşturulmasına, yıllar önce batı ülkelerinde başlanmıştır. Türkiye de bu Kurumun yasalaşması, ancak kısa bir süre önce gerçekleşebilmiştir. Batı ülkeleri yanında, çok geç kalınması nedeniyle de Türkiye ekonomisi için yararlı bu kurumun düzene girebilmesi daha pek çok yılları alacaktır. Türkiye'de Yeminli Mali



Müşavirlik Kurumunun yasallaşması çalışmalarına, Kalkınma Planlarının uygulanmasından önce, 1932 yıllarında, yani Cumhuriyetin kuruluşundan dokuz yıl sonra, aşağı yukarı Avrupa'da bu alandaki çalışmalara başlandığı yıllarda, Mustafa Kemal'in talimatları ile başlanması ise, ekonomik ve mali faaliyetlere bu kadar büyük önem verilmesinin ne kadar ilginç ve her Türk insanının gurur duyacağı örneklerdir.

Tarihçi "Cahen" şöyle der; "Osmanlı İmparatorluğu, Hıristiyan Batı Dünyası ile yüzyıllar boyunca savaş halinde bulunduğu için, Türk'e ait her şey önceden ve tartışmasız olarak geri, kötü, sorunlu ve despotik olarak suçlanmış ve yargılanmıştır. Bu görüş 19. Asır başlarından itibaren Türk aydınlarını da fazla etkilemiş, Birinci Dünya Savaşı sonraları yabancı ülke mandası dahi savunulmuştur. Atatürk ise, Türk Ulusunun kendine güvenini yeniden sağlamıştır. Atatürk dönemi, İkinci Dünya Savaşı ve savaşı izleyen yıllarda da Türkiye dostluğu, desteği aranan ülkelerin başında geliyordu. 1970'lerden ve 1974 Kıbrıs hareketinden sonra, bu hava değişmeye ve Türkiye aleyhtarlığı giderek artmaya başlamıştır. Örneğin 4.Mart.1997 tarihinde, Brüksel'de yapılan Hıristiyan Demokrat Birliği toplantısından sonra, Eski Belçika Başbakanı Martens, yaptığı açıklamada; "Türkiye'nin hiçbir zaman Avrupa Birliğine üye olamayacağını, zira Avrupa Birliğinin bir uygarlık projesi olduğunu söylemiştir. Onlara göre, Türkiye'nin Avrupa uygarlığında yeri yoktur. 15 Aralık 1997'de Lüksemburg'da yapılan Avrupa Birliği toplantısında, üyelik konusunda, Türkiye bütün adayların gerisinde bırakılmıştır" (Öymen, 1998).

Avrupa Birliği üye devletlerinin Devlet Adamları, Mustafa Kemal'in yokluklar içerisinde savaş meydanlarında başardıklarını ve de onsekiz yıl gibi kısa bir süre içerisinde yaptığı reformları, onsekizbin defa dünyaya gelseler, başarabilmeleri mümkün müdür? Kökeni soylu, kuvvetli, üstün ve savaşçı milletler tarih boyunca daima büyük devletler kurmuş, büyük liderler yetiştirmişlerdir. Türk Milleti de bütün noksan yönlerine rağmen, kökeni üstün, tarihi zengin bir millettir.

Bütün dünya ülkelerinin ekonomik durumlarını çok ağır sarsan 1929 ve ardından 1931 dünya iktisat krizinin, o yıllarda liberal sistem uygulayan ülkemizi de ağır sarsmasına, Türk Parasının değerinin düşmesine, tarım ürünleri fiyatlarının dünya piyasalarında her geçen gün değer kaybetmesine rağmen; 1924-1929 yıllarının ortalama GSMH artışı (%10.9) olmuştur. Bunun başlıca nedenleri; üretim kapasitesine yapılan ilavelerin yanında, geçmiş yıllarda meydana gelen kapasite boşluklarının kullanılmasıdır. Bu yıllarda tarımsal üretimde görülen hızlı artışın nedeni ise savaş yıllarından sonra, aktif insan gücünün toprağına dönmesidir.

1930'lu yıllarından sonra, aşağı yukarı tüm dünya ülkelerinde devletçi, müdahaleci, korumacı politikalara yönelme başlamıştır. Türkiye de ekonomik kalkınmayı sağlamak ve bunalımdan kurtulmak amacı ile bu yönde ekonomi politikasını düzenlemeye başlamıştır. Bu nedenle öncelikle 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve aynı yıl içinde "Türk Parasını Koruma Kanunu" çıkarılmıştır. 1931 yılında ise korumacılığın ilk adımı olarak ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi yasaları çıkarılmıştır. Aynı yıl sanayi kongresi düzenlenmiştir. 1932 yılında da yürürlüğe giren yasalarda, ekonomik faaliyetlerde devletin denetim

yetkileri arttırılmıştır. 1933 yılında ise Sümerbank'ın kurulması ve mevduatı koruma yasaları ile ödünç para verme ve kredi işlemleri düzenlenmiş, Osmanlı Tarihinde ilk defa olarak faiz yasağı kaldırılmış, faiz oranları belirlenerek uygulanmaya başlanmıştır.

Yukarıda da detaylı olarak belirttiğimiz gibi özel girişimcinin arzu etmediği ve gücünün yetmediği alanlarda devletin ekonomik faaliyetlere girmesi, doğrudan doğruya devlet işletmeciliğine başlaması, 1933-38 yıllarında ilk defa Türkiye'de uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı ile olmuştur. Esasında kalkınma planlarının bir diğer tanımı devletin ekonomik faaliyetlere çeki düzen vermesi, düzenlemesi, dolayısıyla müdahale etmesidir. Bu müdahale demokratik ülkelerde uygulanan demokratik planlarla, özel sektör için yol gösterici, düzenleyici, kamu sektörü için emredici olur. 1923 Yılından günümüze kadar Türkiye'de uygulanmakta olan kalkınma planlarının temel yapısı ve kapsamı bu görüştür. Merkezi planlar ise dikta sistemi nedeniyle kamu ve özel sektör için emredici olurlar. 1933-38 Yılları Türkiye'de ve dünyada ilk defa uygulanan demokratik kalkınma planı döneminde, devlet zorunlu olarak işletmeciliğini üstlenerek, öncelikle büyük kısmı yabancıların elinde bulunan demiryolları, tramvay, tünel, Zonguldak Kömür ve İzmir Telefon Şirketleri'ni millileştirmiş ve devletleştirmiştir. Ayrıca bu plan döneminde toprak reformu da yapılarak tarım sektörüne teşvikler sağlanmıştır.

### III. 1923-1938 YILLARI EKONOMİK MODEL VE POLİTİKALAR

#### 1. KALKINMA POLİTİKASI

Detaylı olarak açıklandığı gibi büyük Mustafa Kemal'in, 1923-1938 yıllarında söz ve eylemleri ile uygulayarak üstün başarılar sağladığı kalkınma modelinin temel amaçlarını ve stratejilerini, Sayın Aysan detaylı olarak aynen şöyle açıklamaktadır (Aysan, 1998).

Atatürk'ün ekonomi alanında kendinden önce öne sürülmüş ekonomik sistemlerle ilgili ideolojilerden hangisini benimsediği konusunda çok tartışma yapılmıştır. Oysa Atatürk'ü sağ veya sol ekonomik ideolojilere kapılmış ya da onları benimsemiş bir lider olarak göstermek, O'nun anısına yapılmış büyük haksızlıklardan biri olsa gerekir. O, kendi ekonomik ideolojisini zaman içinde oluşturmuş ve onu yıllarca uygulamıştır.

Bu ekonomik kalkınma modeli, sosyalist bir model değildir, kapitalist bir model de değildir, O'nun ifadesiyle "ferdiyetçi" değildir, "Bolşevik" değildir, "İhtilalcisendikalist" değildir. Araştırmalarımız bu kalkınma modelinin, günümüzdeki deyimlerle "demokratik düzen içinde dengeli ve hızlı bir planlı karma ekonomi kalkınma modeli" olduğunu göstermektedir. Kendine has özellikleri ve diğerlerinden önemli farkları olan bu modeli "Kemalist Ekonomik Kalkınma Modeli" olarak adlandırıyor ve burada onun temel özelliklerini açıklamak istiyoruz.

Çağdaş anlamda bir "model" in bütün unsurlarını taşıyan Atatürk'ün ekonomi politikasının, belirli ve ölçülebilir amaçları vardır. Bu amaçlara uygun araçlar vardır. Araçların topluca amaçlara yöneltilmesini sağlayan bir sistem yaklaşımı vardır, ekonomik sistemin bütün alt sistemlerle belirlenebilen ve ölçülebilir sonuçları vardır. Ve bu sonuçların amaçlarla karşılaştırılmasından sonra ulaşılacak yargılara göre düzeltilmesini sağlayacak bir geri besleme düzeni vardır. Bu özellikleri olan

ekonomik kalkınma politikasıyla Atatürk askeri stratejide uyguladığı o eksiksiz “sistem” yaklaşımı, amaçladığı toplumsal kalkınma sisteminin bir alt sistemi olan ekonomiye de uygulamıştır.

Atatürk'ün ekonomik kalkınma amacına ulaşmak için benimseyip uyguladığı bu sistem yaklaşımının en özlü ifadesi yine kendisine aittir:

“Şimdi arkadaşlar, ekonomi hayatımızı gözden geçireceğim. Derhal bildirmeliyim ki ben ekonomik hayat denince, ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafia (bayındırlık) işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir kül (bütün) sayarım. Bu vesileyle şunu da hatırlatayım ki bir millete müstakil (bağımsız) hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık makinasında devlet fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirlerine tabidirler. O kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa hükümet makinasının motris (önde gelen, sürükleyici) kuvveti israf edilmiş olur; ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi üç sahada, devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hasılası ile ölçülür.” (Aysan, 1980: 2-15).

Atatürk'ün ekonomik kalkınma stratejisinde toplumun türlü kesim ve sınıfları arasında çatışma ve zıtlıkların önlenmesi amacı önemli bir yer almıştır. Bu konudaki sözleri şöyledir; “Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanaatkar, doktor, velhasıl herhangi bir içtimai (sosyal) müessesede (kurumda) faal bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir (eşittir).

Ekonomi, pazar ekonomisinin kurallarına göre işletilmeli; pazarları denetlerken, yönlendirirken ve doğrudan endüstri ve ticaret işletmeleri kurup işletirken devlet, pazar ekonomisinin kurallarına uymalıdır.

Mustafa Kemal'in Kalkınma Modeli'nin Temel Politikaları Şöyledir; Yukarıdaki amaçlara, yine yukarıdaki stratejilerle ulaşabilmek için, hızlı, dengeli ve planlı bir ekonomik kalkınma modelinin uygulamaya konması gerekmiştir. Bu tür bir ekonomik kalkınmanın uygulama araçlarından olan özel girişim işletmeleri ile devlet işletme ve faaliyetlerinin tümü ortak bir strateji çerçevesinde ekonomik kalkınmaya yöneltilmelidir. Atatürk'ün tayin ettiği ekonomi politikaları, böyle bir temel anlayıştan kaynaklanmıştır (Aysan, 1980: 2-15).

## 2. MALİYE POLİTİKASI

Yukarıdaki ekonomik kalkınma araçlarına ve temel stratejilere uygun olarak Atatürk'ün maliye politikasının temel amacı, halka işkence etmeden devlet bütçesi dengesinin sağlanmasıdır. Hatta, kurduğu yeni Türk devletinin hızla kalkınması gerektiği için, devlet bütçelerinin, yatırımlara tahsis edilmek üzere bütçe fazlaları vermesi de sağlanmalıdır. Ancak, Atatürk'ün maliye politikasında devlet bütçesinin açık vermesi, kesinlikle yasaktır. Bütçeler, yıl başlarında denk olarak hazırlanmalı, kesin hesaplar da denk olarak kapatılmalıdır. Yıl içinde de ek ödeneklerle bütçe dengesinin bozulmasına izin verilmemelidir. Denklikten anlaşılan devletin normal gelirleri (vergi gelirleri ve vergi dışı normal gelirler) ile normal devlet harcamaları

(yukarıdaki önceliklere uygun olarak saptanan devletin temel işlevleri ile ilgili hizmetler için yapılan harcamalar) arasında denkliğin sağlanmasıdır. İç ve dış borçlanmadan sağlanan devlet gelirleri ile bütçe denkliğinin sağlanması kabul edilemez.

Atatürk'ün bütçe dengesi üzerinde bu ölçülere varan titizlikle durmasının temel nedeni, Devlet Hazinesi'nin yurt içinde ve yurt dışında güçlü ve güvenilir olmasını zorunlu görmesidir. Atatürk'e göre ekonomik bağımsızlığı sağlamanın başka yolu yoktur. Bu anlayışla Atatürk'ün yakın ilgisi ile yapılan 1924-1928 arasındaki (11) bütçenin kesin hesabı denk bağlanmış, 3'ü fazla vermiş, sadece 1'i açıkla (içinde aşar vergisinin kaldırıldığı 1925 yılı) kapanmıştır.

Atatürk'ün maliye politikası, devlet hazinesinin yurt içinde ve dışında güçlü olması temel amacını gütmektedir. Ancak, bu amacı gerçekleştirirken vergilerin, halk içinde işkenceye dönüşmesi önlenmelidir. Bunun için vergi artışlarının halkın gelir düzey artışları ile oranlı olması sağlanmalıdır. Çağdaş maliye politikalarının temel amacı olarak gösterilen bu ilke Atatürk'ün konu ile ilgili bütün konuşmalarında açık ve seçik olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Atatürk döneminde halka ağır gelen ve sosyal zararları çok olan bütün vergi, resim ve harçlar kaldırılmış, onlar yerine halkın gelir düzeyine göre ayarlanabilen vergiler getirilmiştir.

Çağdaş maliye politikalarının amaçları arasında, şimdi açık ve seçik olarak ortaya konmuş olan, vergilerin ekonomik etkilerinin üretimi azaltmasının önlenmesi ilkesi de Kemalist Maliye Politikasının temellerinden biridir. Atatürk'ün yönetiminde ekonomi ve özellikle üretim üzerindeki etkileri olumsuz olan hemen bütün vergi, resim ve harçlar da kaldırılmıştır (Aysan, 1980: 2-15).

### 3. PARA POLİTİKASI

Atatürk'ün para politikasının temel amacı, devlet harcamaları ile kaynaklar arasında sürekli bir dengenin kurulması suretiyle enflasyonun önlenmesidir. Atatürk'ün enflasyon karşısındaki tutumunu en iyi ifade eden İsmet İnönü'nün şu sözlerinin burada tekrarlanmasında yarar vardır; “Hükümet olarak yılda 2 kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile “evet” dedirtemedim.” (Aysan, 1980: 2-15).

Ona göre çok muhtaç durumda bulunan halkın refahını arttırmak için yatırımları hızlandırmak gerekiyordu. Ancak, yatırımları hızlandırmak amacıyla, devletin sağlıklı yollardan sağladığı gelirlerden fazla harcama yapması önlenmeliydi. Bunu önleyebilmek için bütçe fazlası, devlet tekelleriyle işletmelerinin gelir fazlalıklarıyla iç ve dış borçlanmadan sağlanan fonlar tutarından fazla yatırım harcaması yapılmamalıydı ve T.C. Merkez Bankası'nın emisyonu arttırması (para basması) yolundan sağlanan kaynaklarla yatırım yapılması kesinlikle engellenmeliydi. Atatürk döneminin kaynak ve harcama rakamlarıyla ilgili olarak elde edilebilen bilgiler, bu ilkenin de eksiksiz uygulandığını göstermektedir. Nitekim O'nun yönetimindeki 15 yılda ortalama yıllık %4-6 oranında reel büyüme hızı elde edildiği halde enflasyon yoktur. 1929'da çeşitli nedenlerle ortaya çıkan dengesizlik, alınan önlemlerle, 1930 yılı sonunda giderilmiştir. Türkiye'nin ilk “İstikrar Programı” olan 1929 yılı istikrar programı ile devlet harcamalarının kısılması ve gelirlerinin arttırılması, yabancı ülke borsalarında, Türk Lirası değerinin desteklenmesi

yolundan O'nun deyimiyile “ Milli Para Buhranı”, 1930 yılı sonuna kadar kontrol altına alınmıştır.

Atatürk enflasyonun en önemli nedeni olarak, T.C. Merkez Bankası'nın emisyonu arttırmasını (para basmasını) görmektedir. En önemli yurt ihtiyaçları için olsa bile T.C. Merkez Bankası'ndan finansman yapılmasına kesin olarak karşı çıkmasının temel nedeni budur. Onun enflasyona karşı bu kesin tutumu sayesinde 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan (158) milyon T.L. olarak devralınan banknot hacmi, 20 yılda (1938'e kadar ) ancak %20 oranında artmış ve (194) milyon T.L.'ına yükseltilmiştir. Yaklaşık (%1) oranında bir yıllık artışı ifade eden bu banknot artışı, ekonominin (%4-6) düzeyinde bir ortalama reel büyüme hızına ulaştığı bir dönemde, aslında, deflasyonist bir para politikasını ifade etmektedir.

Atatürk'e göre paranın iç değeri ile dış değeri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ülkede enflasyonu önlemenin temel gerekçelerinden biri de, yurtdışında T.L.'nin ve hazinenin itibarını, gücünü korumaktır.

Ancak Yeni Türk Devleti Hazinesi'nin ve T.L.sı'nın dış pazardaki gücünü ve itibarını yükseltmek kolay olmamış, “Düyun'u Umumiye” taksitlerinin yükü ve Lozan Antlaşması'nın 1929'a kadar gümrükleri sınırlayan hükümleri, T.L.sı'nın dış değerini 1929'a kadar düşürmüş, 1929'da bu gidiş bir “Milli Para Buhranı” biçimine dönüşmüş, yani düşüş hızlanmıştır. Ancak 1929'u izleyen yıllarda alınan önlemlerle T.L.sı'nın İngiliz Sterlin'i karşısındaki değeri 1921'de ortalama (605) kuruş iken, 1930'da (1032) kuruşa kadar düşmüş, ama 1938'de yeniden (616) kuruş düzeyine yükseltilmiştir. Bu başarıda Atatürk'ün enflasyon karşısındaki tutumunun, yukarıda özellikleri açıklanan Maliye Politikası'nın ve aşağıda özellikleri açıklanacak “Dış Ekonomik İlişkiler Politikası” 'nın önemli etkileri vardır. Bütün bu yıllarda alınan temel ekonomik kararlarda Atatürk'ün bazı hallerde ince ayrıntılara inen müdahaleleri vardır.

Atatürk, Türk para piyasasının Türklerin yönetiminde ve Türklerin elinde olmasını istemiş ve ekonomiyi bu amaca ulaştırmıştır. 1930'da T.C. Merkez Bankası'nı kurarken danıştığı dünyanın 2 ünlü Merkez Bankacısı'nın (Almanya'yı korkunç “Weimar Enflasyonu” 'ndan kurtaran ve bu hizmeti nedeniyle “ Mali Sihirbaz” ünvanı verilen zamanın Alman Merkez Bankası Başkanı Dr. Hjarmer Scacht ve yardımcısı Karl Müller'in) olumsuz görüşlerine rağmen Türk Emisyon Bankası'nı kurmuştur. Bu iki ünlü Merkez Bankası Uzmanı ülkemizde belirli bazı iktisadi ve mali önlemler alınarak, para istikrarının sağlanması güven altına alınmadan bir Emisyon Bankası'nın kurulmasını “mevsimsiz” bulmuşlardır. 1930'da verilen bu raporlara göre, T.C. Merkez Bankası, gelecek beş yılda, tedavüldeki banknotların (%30)'u oranında altın, (%10)'u oranında döviz mevcutları, devlet bütçesi ve dış ödemeler dengesi sağlandıktan ve ekonomi, bu mevcut ve dengeleri zaman içinde koruyacak kadar güçlendirildikten sonra kurulabilir. Bu şartlar yerine getirilmeden kurulabilecek bir Merkez Bankası ülke para istikrarını bozabilir ve bunun çok olumsuz sonuçları olacaktır.

Milli paranın Türkler'in yönetimine geçmesini isteyen Atatürk 1930'da kurduğu T.C. Merkez Bankası'nın hisselerini de Türk bankaları ile devlet memurlarına

dağıtmıştır. Ancak 1930'dan sonra yabancı uzmanların önerilerine uygun olarak 1931'de (6127) kilo olan, T.C. Merkez Bankası altın mevcudunu 1938'de (26190) kiloya ulaştırmış, Düyun-u Umumiye Borçlarının, 1933'de yapılan anlaşmaya uygun olarak ödenmesini sürdürmüş, ödemeler dengesi ile devlet bütçesi dengesini kurarak korunmasını sağlamış ve fiyat istikrarının bozulmasını da kesin kararlarla önlemiştir.

Atatürk'ün görüşüne göre, Türk Bankacılığı da Türk'lerin yönetiminde ve mülkiyetinde olmalıdır. O, yabancı bankaların Türkiye'de çalışmalarına karşı değildir. Ancak, Türk mevduatının büyük çoğunluğunun yabancı bankalar elinde olmasını da uygun görmemektedir. O'na göre 1920'de (%68)'i yabancı kaynaklar elinde bulunan mevduatın ancak (%32)'sinin Milli Banlalar elinde bulunması uygun değildir. Atatürk'ün Türk Bankacılığı'nı millileştirmek karar ve düşüncesinin bir sonucu olarak, 1924'de kendi kurduğu Türkiye İş Bankası da dahil olmak üzere Milli Bankalarımız, 1937'de mevduatın (%81)'ni elde edebilmişler, aynı yılda yabancı bankaların payının (%18)'e inmesi sağlanabilmiştir. 1920-1937 Yılları arasındaki dönemde 6 katına yükselmiş bankalardaki mevduat toplamı, Atatürk'ün tasarrufu teşvik yönündeki önderliğinin bir sonucu olarak, bu dönemdeki kalkınma finansmanında da önemli katkıda bulunmuştur.

Atatürk'e göre enflasyona gitmeden yatırımların hızlandırılabilmesi için halkın tasarrufa yönltilmesi ve halk tasarruflarının büyük yatırımları gerçekleştirebilmek için birleştirilmesini sağlayan bir mali yapının kurulması gereklidir. Atatürk'ün kararı ile başlatılan "Milli İktisat ve Tasarruf Hamlesi" ve "Yerli Mallar Haftaları" ile Türkiye İş Bankası'nın kurulması, bu amaca yönelik uygulamalardır (Aysan, 1980: 2-15).

#### 4. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER POLİTİKASI

Atatürk'ün dış ekonomik ilişkiler politikasının temel amacı Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşmesini önlemek ve Türk Hazinesi'nin Uluslararası Pazarlardaki itibarını yükseltmektir. Bu amaca ulaşabilmek için; yukarıda özetlenen maliye ve para politikalarına uygun olarak dış ödemeler dengesi de sağlanmalı, yabancı devletlere karşı girişilen ödeme taahhütleri, gecikmesiz ve eksiksiz yerine getirilmelidir.

Ödemeler Dengesi'nin temelinde Dış Ticaret Dengesi vardır. Bu denge sağlanmalı ve yatırımları hızlandırabilmek, hazinenin altın ve döviz mevcutlarını arttırabilmek ve Düyun-u Umumiye Borçları'nı ödeyebilmek için Dış Ticaret Dengesi'nin "fazlalar"la kapanması sağlanabilmelidir. Nitekim 1930-1937 arasındaki dönemde sürekli olarak dış ticaret fazlası sağlanmıştır. Atatürk'e göre toplam ithalat ve ihracat arasında denge sağlanması da yeterli değildir. Ülkeler itibarıyla dengeye ulaşmak da Dış Ticaret Politikası'nın temel amaçlarından biri olmalıdır. Yabancı sermaye ve dış borçlanmadan sağlanacak kaynaklar, ödemeler dengesinin sağlanması açısından tali önemi olan faktörlerdir. Bu amaca ulaşmak için halkı yurt içinde yerli mallar tüketimine ve bu tüketimi en düşük düzeyde tutabilmek için tasarruf yapmaya özendirme zorunluluğu vardır. Böylece ithalatın azalması ve yerli tüketimleri ihracata yönltilen mal fazlalarının yaratılması ile birlikte, dış ticaret dengesinin elde edilmesinde halkın katkısı sağlanabilecektir. Aynı politikanın uygulanması, yüksek yatırım harcamaları için sağlıklı (enflasyona neden olmayan) kaynakların yaratılması amacına da yararlı olacaktır. Bunlara ek olarak, yerli tüketime özendirilen halk, bu yerli tüketim mallarının üreticilerinin canlanmasına ve büyümesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, bu politikanın

tasarrufları arttırdığı ölçüde milli bankacılık sistemi, küçük tasarrufların büyük yatırım sermayelerine dönüşmesi de sağlanabilecektir (Aysan, 1980: 2-15).

## 5. YATIRIM POLİTİKASI

Atatürk'ün yatırım politikasının temel amacı, sağlam kaynaklarla finanse etmek şartıyla en kısa zamanda ülkenin bütün faaliyet alanlarının ve bütün bölgelerinin kalkındırılmasıdır.

Yukarıda özetlenmiş ekonomik kalkınma amaçları ve daha önce açıklanmış bulunan temel stratejilere uygun olarak Atatürk'ün yatırım politikasının temelinde kendi deyimiyle “ılımlı devletçilik” ilkesi vardır. 1930'dan başlayarak her fırsatta tekrarladığı ve her ekonomik girişimde hatırlattığı “ılımlı devletçilik” politikası, devletin özel kesim işletmelerine denetleyici, yönlendirici ve teşvik edici öncülüğünü öngörmektedir.

Buna ek olarak özel kesimdeki girişim, sermaye ve yönetim gücü, eksiklikleri nedeniyle halkın ve kişilerin yapamadıkları ve işletme yönetemedikleri iş dalları ve bölgelerde bu öncülük işleri, devletin doğrudan yatırım yapmasını ve yatırımla doğan işletmeyi doğrudan yönetmesini de kapsamına almaktadır.

Devletin tüketim malı üreten işletmelerinin çalıştığı alanlar geliştikçe bu alanlarda halk sermayeleri biriktikçe, bu alanlarda işletmeleri yönetecek yönetim yetenekleri geliştikçe, bu işletmelerin hisseleri halka satılmalıdır. Bu hisse satışından sonra da işletmelerdeki devlet yönetimi bir süre daha devam edebilir. Ancak devlet bu işletmelerin tümüyle satışlarından elde edilecek fonları, gelişmemiş diğer alanlarda ve bölgelerde yeni devlet yatırımlarının yapılması için kullanılmalıdır (Aysan, 1980: 2-15).

Milliyet Gazetesi'nde, “Atatürk'ün Demokrasi Dersleri” başlığı ile yayınlanan yazıda, Atatürk'ün ekonomik düşünceleri ile ilgili şöyle denilmektedir;

Herhangi bir düşünce sisteminin, bırakınız bir uygarlık projesi değerini taşımayı, kalıcı bir devlet yapısı oluşturmaya yaraması için bile ekonomik yaşama ilişkin temelli öğeler içermesi zorunludur. Ne acıdır ki, uzun süredir sabah akşam Atatürk övücülüğü yapanlar, Atatürk'ün ekonomik düzen konusunda, sanki hiçbir önerisi yokmuş gibi bu konuyu es geçegelmişlerdir. Çünkü uçlar birleşmişlerdir. Atatürk'ün ekonomik düzen anlayışı ve kendi yönetimindeki başarılı uygulaması, Marksizmin de, Kapitalizmin de doğrudan doğruya insan hakları ve demokrasi ölçütleri açısından nesnel bir değerlendirmesi ve tüm uygar insanlığın dikkatle üzerinde durması gereken özgün bir yaklaşım niteliğindedir. Bu görüşünü kanıtlanmanın en iyi yolu, önce kimsenin Marksistlikle suçlamayı aklından geçiremeyeceği Winston Churchill ve General De Gaulle'ün, ülkeleri bunalım içerisinde kıvrınmaya başladığında Kapitalizm'e yönelttikleri eleştirilerle, yine kimsenin kapitalistlikle suçlamayı düşünemeyeceği Mihail Gorbacov'un, yoğun bunalım içindeki sosyalizm'e yönelttiği eleştirileri kısaca belirtmek ve sonra Atatürk'ün ekonomik düzen önerisini, üzerine dayandırdığı gerçekleri, incelemek olabilir (Öymen, 1998).

**IV: 1923-1938 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN ÖNEMLİ ALANLARININ ÖNEMLİ VERİLERLE GENEL GÖRÜNÜMÜ**

**1. 1923-1938 İhracat İthalat (milyon dolar “\$” olarak) (Pakdemirli, 1991: 149)**

	<u>İhracat</u>	<u>İthalat</u>
1923	51	87
1924	82	100
1925	103	129
1926	96	121
1927	81	108
1928	88	114
1929	75	124
1930	71	70
1931	60	60
1932	48	41
1933	58	45
1934	73	69
1935	76	71
1936	94	74
1937	109	91
1938	115	119

**2. 1923-1938 Bütçe Gelir-Giderleri (TL. olarak) (Pakdemirli, 1991: 161)**

	<u>Gelir</u>	<u>Gider</u>
1923	111.271.945	105.926.911
1924	138.416.828	131.628.038
1925	170.391.263	201.449.722
1926	180.363.257	172.186.885
1927	202.239.236	198.951.159
1928	222.030.758	201.132.997
1929	224.143.619	213.367.359
1930	217.451.343	210.129.655
1931	165.227.843	181.861.013
1932	186.816.641	212.011.107
1933	174.296.035	173.608.829
1934	207.277.524	228.858.736
1935	231.391.323	259.589.193
1936	271.078.532	252.402.010
1937	314.170.811	287.183.747
1938	322.933.849	303.888.954

**3. 1923-1938 Kişi Başına Düşen Gelir Dağılımı (\$ olarak) (Pakdemirli, 1991: 39)**

1923	45
1924	50
1925	64
1926	65
1927	56
1928	60
1929	71



1930	52
1931	45
1932	37
1933	44
1934	54
1935	64
1936	82
1937	86
1938	88

**Not:** Yukarıda belirtilen dolar bazında gelir dağılımı aynı yılların nüfusu ile çarpıldığında, 1923-1938 yılları için dolar bazından yıllık gayrisafi milli hasıla rakamları görülecektir.

#### 4. 1923-1938 Ortalama Yıllık Döviz Kurları

{Bir Dolar (\$) ve Bir Alman Markı (DM) Karşılığı Kuruş Olarak} (Ayrıntılı bilgi için bkz, Merkez Bankası Yayınları)

	<u>\$</u>		<u>DM</u>	
1924	167	Krş	44	Krş.
1930	207	“	46	“
1931	212	“	46	“
1932	211	“	46	“
1933	211	“	46	“
1934	166	“	46	“
1935	126	“	46	“
1936	126	“	46	“
1937	126	“	46	“
1938	126	“	46	“

#### 5. 1923-1938 GSMH'nın Sektörler Arası Dağılım Oranı (Ayrıntılı bilgi için bkz, DİE Yayınları)

	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
1923-1925 dönemi	45.3	10.9	43.9
1926-1929 “	46.6	11.2	42.0
1930-1932 “	43.8	9.5	43.4
1933-1936 “	36.3	16.1	40.5
1937-1940 “	39.7	17.5	45.3

#### 6. 1923-1938 GSMH'nın Ortalama Büyüme Oranı (Ayrıntılı bilgi için bkz, DİE Yayınları)

	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>	<u>GSMH</u>
1924-1929 dönemi	15.9	8.0	8.1	10.9
1930-1934 dönemi	1.3	15.5	9.1	4.4
1935-1939 dönemi	10.7	7.8	6.5	7.6

## 7. 1923-1938 Türkiye Nüfus Yapısı'nın Genel Görünümü

1923	12.475.000
1927	13.648.270
1930	14.448.000
1935	16.158.018
1940	17.820.950

Türkiye’de ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Aynı yıl için (13.648.270) olarak belirlenen Türkiye nüfusunun (%24.22) şehirlerde, (%75.78) köylerde yaşamaktadır. 1927 Yılından sonra 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımı ile (16.158.018) olarak belirlenen Türkiye nüfusunun (%23.53) şehirlerde, (%76.47) köylerde yaşamaktadır. Ortalama nüfus artış hızı (%2.11), okur-yazarlık oranı ise (%19.25)’dir. 1935 Yıllarında Türkiye nüfusunun (%76.47)’sini tarım sektörü nüfusu oluştururken, 1990’larda (%40.9)’a gerilemiş, 2000 yıllarında ise (%35)’in altına düşebileceği öngörülmektedir. Alınması zorunlu önlemlerin alınamayışı, affedilmez hatalı politikalar, üretken sınıf olan, milli istihdamı oluşturan tarım sektörü nüfusumuzun yıldan yıla büyük şehirlere göçünü arttırmıştır.

1928 Yılında yeni Türk Alfabesi’nin kabul edilmesi ile (0) olan okur yazarlık oranı 1935 yılında (%19.25)’e, 1985’te (%77.29)’a, 1990’da (%85)’e, 2001 yılında ise (%95) olabileceği düşünülmektedir (Pakdemirli, 1991: 181-191).

## V. 1923-1938 YILLARI EKONOMİK REFORMLARIN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

### 1. 1938-1950 DÖNEMİ

Mustafa Kemal’in ölümünden sonraki 1938-1950 yılları, İkinci Dünya Savaşı’nın büyük tahribatları ile dünya ülkelerini kasıp kavurduğu yıllardır. Savaş dünya ekonomisine ağır darbeler indirmiştir. 1923 Yıllarından sonra, yukarıda özetlediğimiz zor koşullar içerisinde büyük hamlelerle toparlanmaya uğraşan genç Türkiye Cumhuriyeti, savaş nedeniyle ağır darbeler yiyen dünya ekonomisinden nasibini almıştır. Kalkınma çabaları içerisinde bulunan Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşı önceleri 1929 ve 1931 dünya ekonomik krizleri de ağır sarsmıştır.

İhracat ve döviz girdilerini arttırmak gibi ekonomik ve dar boğazlardan kurtulabilme amaçları ile (%116) oranında yapılan 1946 devalüasyonlarından ümit edilen sonuçlar alınamamış, Türkiye Ekonomisinin sorunlarını iyice ağırlaştırmıştır. Bu yıllarda, 1944 Yıllarından itibaren, tek partili yönetim sisteminden, çok partili yönetim sistemine geçme mücadeleleri de Türkiye ekonomisinin darboğazlarını iyice arttırmıştır. Ağır ekonomik durgunluk, yetersiz ihracat, işsizlik ve diğer ekonomik nedenler, 1923’lerden beri devam edegelen tek partili Hükümetin, 1950 yıllarında düşmesine neden olmuştur.

1938-1950 dönemi, 2.Dünya Savaşı cehennemi, onun doğurduğu çalkantılar ve ağır demokrasi mücadeleleri ile geçmiştir. En önemlisi de olası bir tehlikeye karşı ülkemizde savaş ekonomisi politikası uygulanmıştır. 1940 yılında çıkarılan “Milli Koruma Yasası” ile olağanüstü koşullarda fiyatların saptanması, özel işletmelere el konulması, zorunlu çalıştırma gibi hükümete ekonomiye doğrudan müdahale etme

yetkisi verilmiştir. Ayrıca, devlet gelirlerini arttırma amacı ile 1940 yılında varlık vergisi yasası uygulamaya konulmuştur. 1945-1950 yıllarında çok partili sisteme geçişle birlikte ekonomi alanında liberal akım başlamıştır. 1947 yılında, 1948-1952 yıllarını kapsayan liberal karakterde bir de kalkınma planı hazırlanmıştır. Planda toplam harcamanın en büyük payını %44 oranı ulaştırma sektörü almıştır. Ulaştırma sektöründe ağırlıklı harcamalar kara yollarına yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardımlar almasına rağmen arzu edilen ekonomik büyüme sağlanamamıştır. 1940-1944 yılları ortalama ekonomik büyüme (%4.9), 1945-1949 yılları ortalama ekonomik büyüme ise (%4)'tür.

## 2. 1950-1960 DÖNEMİ

1950 yılında iktidara gelen yeni hükümet, Mustafa Kemal'in 1933-1938, 1938-1943 yıllarında uyguladığı planlı ekonomi politikasından tamamen uzaklaşmıştır. Ekonomik faaliyetler, uygulanan ekonomi politikası çerçevesinde ekonominin zorunlu olduğu seyir içerisinde düzenlenmesi uygun görülmüştür.

1950-1960 dönemlerinde iktidarda bulunan çok partili dönemin yeni Hükümeti, Türkiye ekonomisini hareketlendirmiş, yeni yeni atılımlara girişmiştir. Fakat bu atılımlar, Türkiye ekonomisinin darboğazlarını ortadan kaldıramamıştır. 1950-1960 yılları gayri safi milli hasıla ortalama artışı %6 oranındadır. Yatırımlar, kalkınmanın temeli olabilecek ağırlıkta değildir. Ekonomik faaliyetler, ülke çapında yaygın bir üretim faaliyetlerinden daha ziyade ticaret'e, konut yapımına, arsa spekülasyonuna yönelmiştir. 1957-1961 döneminde özel sektör yatırımlarının %57'i konut yatırımlarını içermektedir. 1950-1960 arası tedavüldeki para miktarı 5 misli artmıştır.

İthalat artmış ve kısa sürede döviz rezervleri erimiştir. GSMH'nın düşmesi, iç fiyatların artması, dış borçların büyük rakamlara ulaşması fiyat yüksekliğinin ihracatı etkilemesi gibi ekonomik sonuçlar ortaya çıktığından, alacaklı ülkeler hükümeti bazı önlemler almaya zorlamıştır. Bunların başında 04.Ağustos.1958 devalüasyonu gelmekte olup, böylece Doların fiyatı (% 221.43) oranında yüksek bir devalüasyon ile (2.80) TL.'den (9) TL.'e çıkarılmıştır (Uludağ, 1990: 173-176).

Bütün bunlara rağmen 1950-1960 yılları arası (bir yıl hariç) Milli Gelir sürekli artış göstermiştir. 1951 yılı kalkınma hızı (%12.8), 1952 Yılı kalkınma hızı (%11-12)'dir.

1950 liberalizmi kendini daha çok dış ticarete ve ithalat alanında göstermiştir. İthalatı hızlı artan Türkiye, aynı hızda ihracatını arttıramayınca, 1958 Ağustos'unda moratoryum kararını almaya zorunlu kalmıştır.

Bu dönemde, Türkiye devletçilik dönemindeki sanayileşme, ülkeyi demir yolları ile örme ve genel kalkınma projelerinden vazgeçmiştir.

1954 yılından itibaren ise, plansız yatırımların yapılması nedeniyle artan ithalatın finansmanında, dış yardımlara paralel olarak döviz rezervlerinin de kullanılması zorunluluğu doğmuştur. Bu durum ise ekonomide dar boğazlar yaratmaya

başlamıştır. Dış ticaret hadleri ülke aleyhinde gelişirken fiyatlar hızla artmaya başlamıştır. Ekonomik büyümede yükseliş sağlanamamıştır.

1956 yılından itibaren enflasyonu önleme önlemleri alınmış ise de önlenememiştir. 1958 yılından itibaren ise tekrar ekonomik istikrar sağlamak için sıkı para politikaları, maliye politikaları, ihracatı teşvik önlemleri gibi bir takım önemli ekonomik önlemler alınmasına rağmen enflasyonun yükselmesi devam etmiştir.

### 3. 1960-1980 DÖNEMİ

1960 yılında iktidar değişmiş ve Türkiye tekrar Planlı Ekonomi yıllarına başlamıştır. Mustafa Kemal'in 1933 yıllarında başlatıp başarıyla yürüttüğü Planlı Kalkınma Ekonomi Dönemi, uzunca bir aradan sonra tekrar başlamış ve Planlı Ekonomik Kalkınma yeterince başarılı olmasa bile günümüze kadar devam edegelmiştir.

1961 yılı Anayasasında sosyal ve ekonomik özgürlüklere büyük önem verilmiştir. 1961 yılında (91) sayılı Yasa ile Yatırım Hesaplarının Analizi ve Kalkınma Planlarının hazırlanması için, Türkiye'de ilk olarak "Devlet Planlama Teşkilatı" kurulmuştur. İlk kez 1963 yılında uygulanmaya başlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları ile iç pazara yönelik endüstri faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. İthal edilen endüstri ürünleri yerine yerli üretim uygun görülmüştür. Bu dönemde Karma Ekonomi koşulları uygulanıyordu.

Devlet Planlama Teşkilatı, 1963-1967 yılları için Birinci Beş Yıllık, 1968-1972 İkinci Beş Yıllık, 1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık, 1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık, 1985-1989 Beşinci Beş Yıllık, 1990-1994 Altıncı Beş Yıllık, 1996-2000 Yılları için de Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştur.

1960 yılından günümüze kadar Planlı Ekonomi Döneminde Türkiye'de tarım, endüstri, turizm, ulaşım, baraj ve altyapı sektörlerinde ve diğer alanlarda pek çok hamleler yapılmıştır. Bunları detayı ile burada açıklamamız mümkün değildir. 1963 yılından günümüze kadar, Kalkınma Planlarının uygulandığı dönemlerde ortalama kalkınma hızları şöyledir; 1963-1967 dönemi %6.6, 1968-1972 dönemi %6.3, 1973-1977 dönemi %5.2, 1978 (1 yıllık program) dönemi %1.2, 1979-1983 dönemi %1.7, 1984 (1 yıllık program dönemi) %7.1, 1985-1989 dönemi %7.1, 1990-1994 dönemi %4.7, 1996-2000 dönemi %7.1'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. I., II., III., IV., V. Beş Yıllık Kalkınma Planları)

1963-67 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla, onbeş yıllık bir perspektif içinde hazırlanmıştır. Bu iki dönem içinde 10 adet program da uygulanmıştır. Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler şöylece sıralanabilir.

1. Yılda %7'lik bir büyüme sağlanması,
2. İstihdam sorununun çözümlenmesi,
3. Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması
4. Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
5. Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesi ile uyumlu bir biçimde sağlanması.

#### 4. 1980-2000 DÖNEMİ

24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile zorunlu olarak Türkiye ekonomisi için ağır operasyonlar uygulanmıştır.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı ile öngörülen başlıca önlemler şunlardır.

- Döviz gelirlerini artırıcı önlemler,
- İthalatın libere edilmesine yönelik önlemler,
- Fiyat oluşumu ile ilgili önlemler,
- Yabancı sermaye ile ilgili önlemler,
- İdari önlemler,
- Para politikası ile ilgili önlemler.

24 Ocak 1980 tarihinde, Türk Lirası dolar karşısında yaklaşık %49 oranında devalüe edilerek dolar kuru 47 TL.'den 70 TL'e çıkarılmıştır. 1 Temmuz 1981'den sonra ise günlük kur ayarlamalarına başlanmıştır.

1980 yıllarında, kamu finansmanına ciddi disiplinler getirilmiştir. Bunun yanında önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Türkiye ekonomisinin dışa açılması için önemli adımlar atılmıştır. Türkiye ekonomisi için atılan ciddi ve önemli adımlar yeterli alt yapı ve disiplin uygulanmadığından özellikle 1986 yılından sonra kamu finansmanı darboğazlara girmeye başlamıştır. Bu yıllarda enflasyon oranları düşürülemez. Kamu bütçesi disiplin altına alınamamıştır. Bu durumda serbest bırakılan uluslararası sermaye hareketleri, daha sonraki yıllarda önemli istikrarsızlıklar oluşturmaya başlamıştır. 1986 Yılından sonra önemli ekonomik sorunlar çözülememiştir.

1990 yıllarından sonra ise ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar daha da büyümeye başlamıştır. Daha fazla kamu harcamaları için Hazine, Merkez Bankası'ndan borçlanma yoluna gitmiştir. Kamu finansmanı bozuldukça faizler yükselmiştir. Faizlerin yükselmesi, kamu finansmanını daha da ağır darboğazlara sokmuştur.

1990 yıllarında Güneydoğu Asya Ülkeleri krizinin de patlak vermesi Türkiye Ekonomisini oldukça sarsmıştır. Yabancı yatırımcılar Türkiye'de yatırımlarını çekmeye başlamışlardır. Bu arada Rusya'da patlak veren kriz de Türkiye Ekonomisini ağırca etkilemiştir. Yabancı yatırımcılar Türk piyasalarından birer birer ayrılmaya başlamışlardır. Faizler yükselmiş, Milli Gelir azalmıştır. 1990 Yılları Türkiye için iç ve dış krizler yılı olmuştur. Ekonomik sorunlar giderek ağırlaşmaya başlamış, yürürlükteki ekonomi politikaları yeterli olamamıştır.

Türkiye 1980 Yılı başlarında olduğu gibi 1999 Yılı'nın son günlerinde de kapsamlı bir istikrar programı hazırlayarak uygulamaya koymuştur. Fakat bu programdan umulan fayda sağlanamamıştır. Kamu bankaları üstlendikleri görev zararları ödenmeden çalışamaz hale gelmişlerdir. Bankalar özkaynaklarını kaybetmişlerdir.

#### 5. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE EKONOMİSİ

1970 yıllarından itibaren büyüyen bütçe açıkları ve bütçe açıklarının para basarak finanse edilmesi, fiyat artışlarını hızlandırmıştır. İktidara gelen hükümetler bütçe

açıklarını kapatamamışlardır. Yüksek enflasyonla birlikte yaşama zorunluluğunda kalmışlardır. Tüketici fiyatları 1970-2000 yılları arasında bir milyon kattan daha fazla artış göstermiştir.

Yirmi dokuz ülke arasında, tüketici fiyatlarıyla enflasyon artışında Türkiye başta bulunmaktadır. 1976-1985 Yılları arasında tüketici fiyatlarıyla ortalama enflasyon artışı (%47.3), 1985-1994'de (%62.65), 1995'de (%89.1), 1996'da (%80.4), 1997'de (%85.7), 1998 Kasım ayına kadar (%72.8), Kasım ayından sonra ise (%29.9) olmuştur.

Almanya, ABD, İtalya, Kanada, Fransa, Japonya, İngiltere'de ise 1976-1985 yılları ortalama tüketici fiyatları enflasyon oranı (%7.6), 1985-1994 yılları ortalaması (%3.4) olmuştur. 1995 yılında (%2.4), 1996 yılında (%2.3) ve 1997 yılında (%2.1) olmuştur (Economist, 2002).

Dünyada gelirin en adaletsiz dağıldığı ülke Şili ve Brezilya'dır.

2002 yılına girerken Türkiye bu ülkelerden çok daha fazla aşağı sıralarda bulunmaktadır.

Yine Türkiye dünyadaki 230 ülke ve bölge arasında eğitime en az para harcayan ülke durumundadır.

Türkiye Odalar Birliği'nin (TOBB) Nisan 2001'de yayınladığı rapor; Türkiye ekonomisi için önemli veriler içermektedir. Rapor'a göre Türkiye'de 1990-2000 yılları savurganlığı (195.2) milyar dolardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri yüksek meblağlı iç borçlanmalardır. Bu dönem içerisinde sadece iç borç faiz ödemeleri (143) milyar dolar düzeyindedir (Türkoğlu, 2001).

Türkiye'de tarım sektörü ise yeterli analizlerin, planların, hesapların, yatırımların yapılamaması ve gerekli ilginin gösterilememesi sonucu ağır darboğazlara girmiş, pek çok üretim alanları dışa bağımlı hale gelmiştir.

**Günümüz Türkiye ekonomisinin önemli alanlarının önemli rakamsal verileri şöyledir:**

### 1. Kalkınma Hızı

Kalkınma hızımız 1996 yılında (%7.1), 1997'de (%8.3), 1999'da (%6.9), 2000 yılında (%4.5) (bazı kaynaklara göre (%6.1)), 2001 yılı kalkınma hızı ise önemli kaynaklara göre (%-3) olarak hesaplanmaktadır. 2002 yılında (%5), 2003 yılında (%6) olabileceği hesaplanmaktadır (Economist, 2002: 61). (Bu oran henüz net olarak açıklığa kavuşmamıştır.)

### 2. GSMH (Gayrisafi Milli Hasıla) (Derviş, 2001: 43)

1999	79 katrilyon 283 trilyon TL
2000	125 katrilyon 971 trilyon TL
2001	182 katrilyon 439 trilyon TL
2002	245 katrilyon 814 trilyon TL
2003	303 katrilyon 626 trilyon TL

**3. Enflasyon** (Ekonomist, 2002: 61)

1990	%60.3
1991	%66.0
1992	%70.1
1993	%66.1
1994	%106.3
1995	%89.1
1996	%80.4
1997	%85.7
1998	%84.1
1999	%64.9
2000	%54.9
2001	%51.9

**4. Gelir Dağılımı** (World Economic, 2001)

	<u>Nüfus</u>	<u>Fert Başına</u> <u>Gelir (\$)</u>
ABD	273.000.000	30.600
Almanya	82.000.000	23.350
Çin	1.250.000.000	780
Danimarka	5.000.000	32.030
Fransa	59.000.000	23.480
İngiltere	59.000.000	22.640
İspanya	39.000.000	14.000
İsveç	9.000.000	25.040
İsviçre	7.000.000	38.350
İtalya	58.000.000	19.710
Japonya	127.000.000	32.230
Norveç	4.000.000	32.880
Rusya	147.000.000	2.270
Türkiye	64.000.000	2.900
Yunanistan	11.000.000	11.770

**5. Dış Ticaret (milyon\$)** (DİE, DPT, TCMB, 2002)

	<u>İhracat</u>	<u>İthalat</u>
1990	12.959	22.302
1995	22.637	35.709
2000	27.775	54.503
2001	22.975	30.452

**6. Döviz Kurları (TL) (DİE, DPT, TCMB, 2002)**

	<u>₺</u>	<u>DM</u>
1990	2.608	1.671
1995	45.705	31.946
2000	623.419	293.658
2002 Yılı başları	1.365.000	650.000

**7. Bütçe (Milyar TL) (Maliye Bakanlığı, 2002)**

	<b>Gelirler</b>	<b>Giderler</b>
1990	56.573	68.355
1995	1.409.250	1.724.194
2000	33.440.143	46.705.028
2001	41.216.879	65.207.821

**8. İç Borç (Milyar TL) (Hazine Müsteşarlığı, 2002)**

1990	57.180
1995	1.361.007
2000	36.420.620
2001	109.305.703

**9. Dış Borç (Milyon \$) (Hazine Müsteşarlığı, 2002)**

1990	49.035
1995	73.278
2000	117.844
2001	130.921

**10. Nüfus (DİE, DPT, 2002)**

1990	56.098.000
1995	60.500.000
2000	65.293.000
2001	66.275.000
2002	67.273.000 (varsayılmaktadır)

**11. İşsizlik (Sadece İş ve İşçi Bulma Kurumundan İş Talebinde Bulunanlar) (DİE, DPT, 2002)**

1990	1.611.000
1995	1.607.000
2000	1.451.000
2001	1.668.000

**12. Ekonomik Krizler**

17 Kasım 2000 krizi, 2001 yılını daha da zor durumlara sokmuş oldu. Döviz kurları aşırı oynamadı fakat ortalama bileşik gecelik faiz (%19.000)'lere kadar tırmandı. Borsa endeksi (14.000) puandan (7.330)'a kadar düştü. Yabancı yatırımcılar Türkiye mali piyasalarından çekildiler.



17 Kasım 2000 krizi ile ilgili mali piyasalarda başlayan deprem, ilk aşamada milyarlarca doların ülkeden çıkmasına, binlerce insanın bankazede, borsazede olmasına yol açmıştır. 19 Şubat 2001 krizi ise Türkiye Ekonomisini, tüm yönleriyle çok ağır sarsmıştır. Türk Lirası dolar karşısında neredeyse yüzde yüze yakın bir oranda değer kaybetmiştir.

Krizden sonra vatandaşların bankalardaki döviz mevduatları (38 milyar) dolar'dan (33 milyar) dolar'a inmiştir. Krizden sonra işyerlerini kapatanların sayısı ve işsizlerin oranı süratle artmıştır. Krizden önce protesto edilen senetlerin aylık miktarı (40 trilyon TL) iken krizden sonra bu aylık yekün (90 trilyon TL)'e yükselmiştir.

### 13. Önemli Verilerle Türkiye ve Dünya Ekonomisinin En Son Görünümü

Türkiye'de ve diğer ülkelerde enflasyon, devalüasyon ve kalkınma hızı oranları:

	Fiyat Artışı	Para Değişim	Kalkınma Hızı
Çin	-0.3	0.0	+7.0
Hindistan	+4.9	-3.2	+5.3
G. Kore	+3.2	-3.2	+1.8
Tayvan	-1.1	-5.7	-4.2
Arjantin	-1.6	0.0	-0.5
Brezilya	+9.2	-18.5	+0.3
Şili	+3.1	-13.9	+2.6
Kolombiya	+7.8	-2.6	+1.0
Meksika	+5.4	+7.9	-1.6
Mısır	+2.1	-18.3	+6.5
İsrail	+1.4	-8.8	-2.7
G. Afrika	+4.3	-16.4	+0.1
Türkiye	+67.3	-117.0	-7.1
Macaristan	+7.1	+3.3	+3.7
Polonya	+3.6	+4.3	+0.8
Rusya	+18.8	-6.6	+4.9

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi son bir yılda Türkiye çeşitli ülkeler arasında enflasyonda, devalüasyonda, kalkınma hızında olmak üzere ağır ekonomik darboğazlarda olduğu görülmektedir. Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi son bir yılda Türkiye'de para değeri (%117) erimiştir. Enflasyon ise (%67)'yi aşmış, kalkınma hızı (%7.1) küçülmüştür (Uras, 2002).

### 14. 2000 Yılı Türkiye'ye ve Çeşitli Ülkelere Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (Milyar \$) (Milliyet, 2002, 31 Ocak)

Polonya	7.3
Arjantin	23.9
Brezilya	32.7
Çin	38.8
Çek Cumh.	5.1

Yunanistan	1.1
G. Kore	9.3
Meksika	11.8
İngiltere	129.8
Türkiye	0.8
Dünya Toplamı	865.0

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı gibi Arjantin, 24 milyar dolara yakın yabancı sermaye yatırımlarını ülkesine çekmeyi başaramamıştır. Küçük Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin Türkiye'yi katladığını görüyoruz. Meksika ise Türkiye'nin en az on katı kadar yabancı sermaye yatırımlarını ülkesine çekebilmiştir.

Enflasyonun yüksekliği, yolsuzluklar ve sonu gelmeyen bürokratik engeller, faizler, vergi, sigorta, işçilik ve enerji sorunları, politika ve politikacıya güvensizlik, Türkiye'de gündemden hiçbir zaman eksik olmayan sosyo-ekonomik huzursuzluklar, krizler ve diğer bazı nedenler ile yabancı sermaye yatırımcıları maalesef ülkemize fazla önem vermemektedirler. Oysaki finansman darlığı içerisinde ve kalkınma hızının gerilerde olduğu ülkemizde, üretimin çoğaltılması, dolayısıyla kalkınma hızının artırılması, enflasyonun ve işsizliğin önlenmesi ve diğer ekonomik darboğazların aşılması için yabancı sermaye yatırımcılarına çok fazla ihtiyaç vardır.

### 15. Türkiye Ekonomisinin Kısaca Şubat 2002 Görünümü

*Ekonomist* dergisinin 23 şubat tarihinde, Türkiye'yi sarsan krizin bir yıllık anatomisi konulu araştırmasında Şubat kirizinin Türkiye ekonomisi faturasını şöyle özetlemektedir:

GSMH büyüme oranı 2000 yılı için %6.3, 2001 yılı için %-8.5, 1945'ten bu yana görülen en şiddetli daralma. Toplam GSMH milyon dolar olarak 2000 yılı için 201.463, 2001 yılı için 151.084. Ekonominin kaybı yaklaşık 50 milyar dolar olmuştur. Kişi başına GSMH dolar olarak 2000 yılı için 2.986, 2001 yılı için 2.200. 786 dolar fakirleşmiş olduk. Enflasyon TÜFE 2000 yılı için %39.0, 2001 yılı için %68.5. TEFE 2000 yılı için %32.7, 2001 yılı için %88.6 olmuştur. TÜFE ikiye, TEFE üçe katlanmıştır. Dolar kuru yılı sonu TL olarak 2000 yılı için 671.765, 2001 yılı için 1.446.638. Yıllık artış %115.3 olmuştur. İç borç faiz oranı 2000 yılı için %38.0, 2001 yılı için %96.2 olmuştur. 2000 yılı öncesine geri dönmüş olduk. İç borç stoku (trilyon TL olarak), 2000 yılı için 20.440, 2001 yılı için 41.065 TL olmuştur. İç borç iki misli artmıştır. Faiz ödemeleri trilyon TL olarak 2000 yılı için 20.440, 2001 yılı için 41.065 TL olmuştur. Faiz ödemeleri de iki misli artmıştır. Bütçe açığı trilyon TL olarak 2000 yılı için -13.265, 2001 yılı için -28.566 TL olmuştur. 2000 yılı için ihracat (milyon dolar olarak), 2001 yılı için 31.000 olmuştur. İthalat milyon dolar olarak 2000 yılı için 54.502, 2001 yılı için 41.000 olmuştur. 2001 yılı sonlarına doğru dış borç stokumuz 140 milyar dolara yaklaşmıştır.

25 Şubat 2002 tarihli *Milliyet Gazetesinde* Tuncay Özkan, kürtçe, idam ve Türkiye'de değişim konulu araştırmasında Türkiye ekonomisiyle ilgili görüşlerini kısaca şöyle özetlemiştir:

*Türkiye açısından çok önemli bir yol ayrımındayız. Ya değişecek ve düzenimizin ayarlarını dünyanın gelişmişliklerine göre yeniden yapacağız ya da aynen devam edecek, katiller*

*demokrasisinin, hırsızlar düzeninin esiri olacağız. İşte bunun için değişim kaçınılmaz diyorum. Ekonomimiz artık yoksulluğumuzu taşıyamıyor. Hukukumuz can çekişiyor. Ahlakımız, kültürümüz gibi param parça. Sosyal ve siyasal kurumlarımızdaki tıkanma artık toplumsal yapımızı olumsuz yönde değiştiriyor. Bütün bunlar kara gözlükle bakan bir adamın yorumları değil. İster pembe ister mavi gözlükle bakın. Kendinizi kandırmıyorsanız Türkiye'de tablo budur. Yoksulun öfke dolu sessizliği, zenginin alaturka bencil kapitalizmi, bürokratik siyasetçinin oligarşisi bizim düzenimizin ta kendisi değil mi? Öyle bir devlet düşünün ki, vergi düzenini, para sistemini, askeri gelişimini dışarıdan etkilerle şekillendirip sürdürsün. Ekonomik çözüm diye sadece vergi dayatsın, IMF ne diyorsa ona göre davransın. Öyle bir halk düşünün ki, vergi çalmak, hazineden götürmek dışında zengin olmak yolu bilmesin.*

*Artık bu düzenin böyle gidemeyeceği apaçık değil mi? Sproda şike, adliyede şike, siyasette şike. Şike şike şike ... Artık sistemlerimizi önceliklerimize göre yenileme zamanı geldi de geçiyor bile. Üretmeyi, fakirliğini yenmeyi beceremeyen Türkiye'nin yaşama şansı var mı?*

## SONUÇ

### 1. 1923-1938 Yıllarının Başarıları

Cumhuriyet yıllarının ekonomik reform ve modellerinin günümüz Türkiye Ekonomisi'ne etkileri konusu, çok fazla geniş ve pek çok aşamaları kapsadığından, fazla detayına girmeden önemli verilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son yıllarında iktisaden düştüğü ağır darboğazları, eğitim ve ekonomi bilimindeki yetersizlik ve faaliyetleri, gözönünde bulundurularak açıklamış olduk. Bu aşamaları yeterli verilerle açıklığa kavuştururken Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, çok büyük bir Devlet Adamı'nın önderliğinde, yokluklar içerisinde, ekonomik faaliyetlere ne kadar önem verdiğini ve başarılı olduğunu vurgulamış olduk.

Türkiye, Büyük Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, 1923-1938 yıllarında titizlikle uygulanan ekonomik reform ve politikaları, ülke ekonomisinin muhtaç olduğu disiplini, yeterince uygulayamadığından, yukarıda özetlediğimiz 1938 yıllarından günümüze kadar, hemen hemen her dönemde ekonomik darboğazlara girmiştir. Araştırmalarımızın başlarında görüldüğü gibi, Türkiye ekonomisinin en düzenli, disiplinli faaliyetlerde bulunduğu yıllar, 1923-1938 yıllarıdır. Türkiye'nin (7.9) oranındaki 1923-1938 yılları ortalama kalkınma hızını Türkiye Cumhuriyeti, bu kadar uzun dönemi kapsayan ortalama kalkınma hızını bugüne kadar bir daha görememiştir.

Düzenli, disiplinli başarılı ekonomik faaliyetlerin, bütün insanlara huzur ve rahatlığı sağlaması yanında, milletlerin güçlü, itibarlı olmasını da sağlaması temel amacıdır. Bu amaca erişebilmek ise toplumların, ulusların ekonomik faaliyetleri, gerekli kuralları ile en yararlı, düzenli ve disiplinli bir şekilde, canla başla yönlendirmeleri, yürütmeleri ile gerçekleşir.

Ekonomi bilimine, kurallarına, faaliyetlerine önem vermeyen uluslar, sonlarını kendileri hazırlar. Osmanlı İmparatorluğu'da kendi sonunu hazırlayan devletlerden biri olmuştur. Büyük Mustafa Kemal'in de dile getirdiği gibi Osmanlı

İmparatoruğunu çökerten en önemli neden iktisattır. Bu çöküşü hazırlayan, ekonomi bilimine, kurallarına, ekonomik faaliyetlere olan ilgisizliğin ağır izleri, darboğazları, çöküntüleri, günümüz Türkiye'sinde çok yönleri ile hala açık seçik görülmektedir. Asırlar boyu ekonomi bilimine, ekonomik faaliyetlere gösterilen ilgisizliğin ağır sonuçları, Cumhuriyetin kurulduğu yıldan bu yana, bütün gayretlere rağmen giderilememiştir. Eğitim, ekonomik düzen ve ihtisaslaşmış yeterli beyin gücüne sahip bir ülkenin kalkınmasını sağlamakla, bunlardan mahrum bırakılmış bir ülkenin kalkınmasını sağlama arasındaki fark çok büyüktür. Türkiye Ekonomisi, Kalkınmış Ülke Ekonomileri arasındaki bu büyük farklılığı, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, sosyo-ekonomik alanlarda gösterilen yoğun uğraşlara rağmen ortadan kaldıramamıştır.

## 2. Almanya Örneği

Örneğin Almanya özellikle XVI. Asırlardan sonra, eğitim ve ekonomisine gerekli ilgiyi göstermemiş ve bu alanlarda yeterli düzenini kuramamış olsaydı, 1914'lerde I.Dünya Savaşını göze alamaz ve hele 1918'lerin perişan yenilgilerinden sonra, 1938 lere kadar yirmi yıl gibi kısa bir süre içerisinde süratle toparlanıp, II.Dünya Savaşına başlayamazdı. II.Dünya Savaşının perişanlığından sonra, 1950'lerde özerkliği'ne kavuşan Almanya'nın, 1954 yılında Dünyanın II. İhracatçı ülkesi olmasının nedeni, asırlar boyu bilime, eğitime, düzene ve disiplinli ekonomik faaliyetlere verdiği büyük önemden kaynaklanmaktadır. Toplumların ekonomik gelişmesinde, eğitim seviyesinin, yeterli beyin gücünün gelişmiş olmasının etkinliği çok büyüktür. Bunlar üretimin dolayısı ile Milli Ekonominin temel faktörünü oluştururlar. Bir ülkenin sosyo-ekonomik faaliyetlerini, gelişmelerini, o ülkenin yetiştirdiği ihtisaslaşmış, gayretli, mücadeleci, dürüst, ülkesini seven, ileri görüşlü beyin gücü, irfan ordusu yönlendirir ve geliştirir.

## 3. Türkiye'de Eğitimin Yetersizliği, Yetenekli Beyin Güçlerinin Değerlendirilememesi ve Büyük Şehirlere Göç

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana, pek çok meslek dallarında başarılı, yetenekli beyin gücü yetiştirmiştir. Fakat yukarıdaki özelliklere sahip yetişen beyin gücümüz henüz yeterli değildir. Henüz, toplumun eğitim seviyesini yeterli düzeye eriştirebilmiş değiliz.

En önemlisi de yukarıdaki özelliklere sahip değerli beyin güçlerimiz, kamu ve özel sektör kadrolarına, siyasi parti kadrolarına henüz sahip olamamışlardır. Bu kadrolar bazı soyguncuların, çarpık kafalıların yönetiminden kurtulamamışlardır. Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi de budur.

Önceki konularda da özetlediğimiz gibi eğitime, yıllık gelirden ayırdığımız pay çok düşüktür. Bölgeler, kentler, şehir kasaba ve köyler arası eğitim faaliyetlerimiz ve düzenimiz de dengesiz ve yetersizdir. Dengeli ve yeterli hale getirebilmemiz için güçlü yatırımlar ve ağır gayretler gerekmektedir. XXI. Asıra girerken, öncede belirttiğimiz gibi, Türkiye hudutları içerisinde hala onmilyon yetişkin insanımızın okuma yazma bilmemesi, gerçekten üzerinde önemle durulması zorunlu, Cumhuriyet Türkiye'sinin en başta ve en önemli sorunudur.

İnsan gücü ile önemli bir husus'da, yıllar boyu uyguladığımız kötü bir politika ile Anadolu'nun üretken insan gücünü, ödüllendirilmesine, şenliklerle geçekundu

tapuları vererek, bu insanlarımızı, şehirlerin tüketicisi haline getirmiş olduk. Pek çoğu, hem kendilerini, hem de büyük şehirleri perişan hale getirdiler. Pek çoğu büyük şehirlere uyum sağlayamadılar. Pek çoğunun da ahlâk kuralları ağır şekilde sarsılmış oldu. Oysaki bu insanlarımız buldukları yerlerden göçe zorlanmayıp, eğitim, altyapı, toprak, kredi gibi önemli sorunları giderilip, üretken olmaları sağlanmış olsaydı, Türkiye bugün her yıl milyarlar değerinde, milli üretimden mahrum kalmayacaktı. Çünkü, Türkiye'yi asırlar boyu hep ekonomik darboğazlara iten, çeşitli sektörlerdeki üretim yetersizliği olmuştur. Enflasyonların, devalüasyonların, diğer pek çok sosyal ve ekonomik darboğazların temel nedeni budur.

#### 4. Yatırımların ve Yatırım Analizlerinin Yetersizliği

Türkiye'de üretimin, dolayısı ile milli ekonominin diğer en önemli temel faktörü de sermayedir. Gelir dağılımının yetersiz ve adilane olmayışı Türk insanının savurgan, genel olarak yeteri kadar milli tasarruf eğitiminden yoksun oluşu, yatırımın ve diğer harcamaların öz finansman kaynağı olan sermaye kıtlığını ülkede sürekli olarak devam ettirmiştir. Biraz önce açıkladığımız iç ve dış borçlanmalar, bütçe açıkları, hep ülke düzeyindeki öz finansman kaynaklarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Yüksek faiz oranları ile iç ve dış borçlanmalar, yeni yeni vergi arayışları, emisyonu zorlamalar, sık sık uygulanan zamlar, hatta özelleştirme faaliyetleri, hep öz finansman kaynaklarının yetersizliği nedeniyledir.

Bu kısır döngü ülkenin üretim düzeyini zorlamakta, dış ticaret açığını çoğaltmakta, sık sık enflasyon canavarını azdırmakta, sürekli olarak milli paranın değerini düşürmekte, adilane gelir dağılımı sarsmakta, işsizliği arttırmakta, ağır ekonomik durgunlukları yaratmaktadır. Yukarıda özetlediğimiz Türkiye Ekonomisi ile ilgili olumlu ve büyük hamleler, bu darboğazları ortadan kaldırmaya yetmemektedir.

Ülkelerin kalkınmalarında etkinliği büyük olan turizm, endüstri, ve tarım sektörleri, Türkiye milli gelirlerinin, Türkiye ekonomisinin belkemiğidir. Bu sektörlerin durgunluğu, finansman darboğazları, süratle giderilmelidir.

Türkiye'de yıllık, trilyonluk harcamaların büyük bölümünün, yatırım harcamaları ve yatırım disiplini ile hiç bir ilgisi yoktur. Tümü ile yatırım harcamalarını karşılayamayan, yetersiz olan öz finansman kaynaklarımız, yeterli analizlerle yatırımlara aktarılamamaktadır. Kamu ve özel sektörde savurganca harcamalar görülmektedir. Türkiye savurgan harcamaların acı sonuçlarını yıllarca yaşamış, fakat yeterli önlemleri alamamıştır.

En üzücüsü de, 1880'lerden sonra Türk yatırımcısının pek çoğu, yüksek faiz, enflasyon ve devalüasyonlar nedenleriyle yatırım harcamalarından uzaklaşıp, paradan para kazanma yollarına başlamışlardır. Bir ülkenin bağına, ekonomik sefaletlere sürüklenmesi için bundan daha ağır hançer sağlanamazdı.

Oysaki Türkiye iç ve dış borç yükü altında kıvrınmaktadır. Bir kuruşunu hesap etmek, ekonomisini disiplin altına almak zorundadır. Ekonomisini disiplin altına alamayan ülkelerin, ekonomik darboğazlardan kurtulmaları mümkün değildir.

Türkiye ekonomisini darboğazlara iten öz finansman darlığı, disiplinsizliği, savurganlığı yanında, yapılan yatırımların, yatırımlar öncesi, sağlıklı yatırım hesapları etüt ve analizleriyle yapılmamaktadır. Bu nedenle kamu ve özel kuruluşların, zaman zaman milyarlar tutan yatırımları daha önceki konularımızda da belirttiğimiz gibi heder olmaktadır. Oysa ki ülke yatırımlarının verimliliğini artıracak en önemli olanağın, kamu ve özel tüm sektörler için detaylı yatırım analizlerinin hazırlanmasıdır. Hazırlanan bu analizler arasında, sağlıklı makro ve mikro analizler yapılarak, en uygun olan yatırımlar için, yatırım kararlarının verilmesi ve yatırım faaliyetlerine başlanmasıdır. Büyük, küçük işletme yatırımları için yatırım etütlerine, analizlerine dayanmadan, kamu ve özel sektör alanlarında hayali hesaplarla uygulanan yanlış yatırım kararları, yatırımcı ve ülke ekonomisi yönünden büyük kayıplara neden olmaktadır. Yıllar boyu, herhangi bir analize dayanmadan inşa edilen alt yapılar, şehir, kasaba, köyler, bir süre sonra yıkılıp yeniden inşa edilmektedir.

Yeniden inşa edilenlerin de büyük bir kısmının, yeterli uzun vadeli analizleri olmadığı için, uzun ömürlü olamamaktadırlar. Kalkınmış ülkelerde ise yatırım analizleri olmayan, plansız, projersiz yatırımlara rastlamak mümlün değildir. Yıllar yılı iç ve dış borç içinde kıvranan ve düzenli, disiplinli ve randımanlı yatırımlara muhtaç Türkiye'nin böylesine düzensiz, disiplinsiz, randımansız kısa ömürlü yatırımlara sabrı kalmamıştır.

Diğer yandan, ülke düzeyindeki pekçok yatırımlardan sağlanan verim, rantabilite çok düşüktür. En önemlisi de üretilen mal ve hizmetin, iç ve dış pazarlarda, pazarlanma faaliyetleri, teknolojisi çok yetersizdir. Bütün bu nedenlerle pek çok işletme, ekonomik durgunluğa, krizlere dayanamayarak üretimini durdurmakta, kepenklerini kapatmaktadırlar.

İşte, diğer darboğazlar yanında, ekonomik faaliyetlerdeki bu önemli yetersizlikler de, yıllık milli üretim seviyesini arzulanan hedeflere eriştirememekte, ülkedeki bugünkü ağır sosyal ve ekonomik darboğazları yaratmaktadır.

### **5. Enflasyon Sorunları**

Bu gün dünyada yatırım ve ekonomik büyüme performansı iyi olan ülkeler , enflasyonun en düşük olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerin hemen hepsinde yıllık ortalama enflasyon, 1980-2002 yıllarında tek haneli rakamlarda kalmıştır.

Düşük enflasyon ve yüksek yatırım oranlarını gerçekleştiren ekonomiler, yüksek büyüme hızı elde etmişlerdir. Düşük enflasyon ve yüksek büyüme hızı ise, fert başına düşen gelir dağılımını arttırmakta, iktisadi refahı sağlamakta, ülkenin öz milli finansman kaynağını oluşturan tasarruf meblağlarını arttırmakta, iç ve dış borçlanmalara, yeni yeni vergilere, zamlara ihtiyaç bırakmamaktadır.

Türkiyede uzun yıllar, yüksek enflasyonla hızlı büyüme, birlikte başarılmaya çalışılmıştır. Kısa vadede, enflasyonun tahribatları göze alınarak hızlı büyüme, bazı yıllar için sağlanmıştır. Fakat uzun vadede sağlanamamıştır. Sağlansa bile yukarıdaki sonuçlar alınamamıştır. Ülke ekonomisinin güçlü ve insanların huzuru için, batı ülkelerinde olduğu gibi düşük enflasyonla hızlı büyümeyi sağlayabilmek ve yukarıdaki sonuçları elde etmektir. Türkiye elindeki bütün olanakları sağlıklı ve

yeterli yatırım analizleri ile en titiz, en hesaplı şekilde kullanarak bunu sağlayabildiğinde, bugünkü darboğazların pek çoğunu ortadan kaldıracaktır. Yıllar boyu gerekli önlemlerle bir türlü önlenemeyen hızlı enflasyon, sert frenlerle düşürülmek istenmesi, Türkiye ekonomisini bu defa dahada ağır durgunluklara itmiştir. Oysaki, ekonomi politikasında gerekli kuralları, enflasyon gibi ülke için ağır konuları, çok ustaca ve bilinçli olarak uygulamak gerekir.

## 6. Türkiye'nin Coğrafi Yapısı ve Önemli Ekonomik Verileri

Bu gün Türkiye Adalar dahil 8272 kilometrelik su kıyıları uzunluğu ile Avrupa ülkelerinin en fazla su kıyıları uzunluğuna sahiptir. (755.6889) kilometrekare Anadolu yakası, (23.764) kilometrekare Trakya yakası yüzölçümü ile; (245.000) kilometrekare İngiltere, (257.000) kilometrekare Almanya, (37.000) kilometrekare Hollanda, (30.000) kilometrekare Belçika, (84.000) kilometrekare Avusturya olmak üzere beş ülkenin toplam büyüklüğünden fazladır. Turizm, tarım ve endüstri potansiyeli yüksek bir ülkedir. Anadolu işadamları güçlü bir endüstri geliştirmenin mücadelesini vermektedirler. Bunların yanında Türk insanı gözüpek, mücadeleci ve cesurdur. Çeşitli ülkelerde çalışan insanlarımız, o ülkelerde çalışmalarını nedeni ile ön sıralarda yer almaktadırlar.

Türkiye turizm, tarım ve endüstri potansiyeli yüksek bir ülkedir. Krom zenginliği bakımından Amerika Birleşik Devletlerinden sonra dünyada ikinci gelmektedir.

Çelik üretimi bakımından Avrupa Birliğine üye ülkeler arasında Türkiye 5. sırayı almaktadır.

Çimento üretimi bakımından dünya ülkeleri arasında Türkiye 6. sırada yer almaktadır. Fransa'nın iki katı, İngiltere'nin 4 katı çimento üretmektedir.

Elektrik üretiminde ise Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında Türkiye 7. sırayı almaktadır.

Pamuk üretiminde Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında birinci sırayı almaktadır.

Pamuk ipliği üretiminde dünyada dördüncü, pamuk dokuma üretiminde ise altıncı sıradadır.

Yün ipliği üretiminde Türkiye dünyada dördüncü ülkedir. Avrupa ülkeleri arasında İngiltereden sonra ikinci ülke durumundadır.

Türkiye'nin cari fiyatlarla GSMH'sı ise Avrupa Birliği'ne üye altı ülkenin önüne geçmektedir.

## 7. Türk Girişimci ve Beyin Gücünün Çeşitli Ülkelerdeki Başarıları

Türk insanı gözüpek, mücadeleci ve cesurdur. Batılılar 15. asırdan bu yana dünya pazarlarına, dünya ülkelerine açılmışlardır. Türkler ise 1970'lerden bu yana, yani

sadece 30 yıldan beri dünya pazarlarına girmeye başlamışlardır. Bu kadar kısa süre içerisinde, işçi olarak Avrupa Ülkelerine yayılmış insanlarımız, binbir eziyet ve güçlükler içerisinde, bugün işveren olarak 40 000 dolaylarında Avrupanın çeşitli ülkelerinde işveren olarak işyeri sahibi olmuşlardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin de çeşitli eyaletlerinde bu kısa süre içerisinde işyeri sahibi olmuş ve hatta Amerikan basınının sık sık gururla bahsettiği gibi başarılı olmuş işverenlerimiz, bugün New York'da ve ABD'nin çeşitli eyaletlerinde, üstün başarılarla faaliyetlerini yürütmektedirler.

Geçen yıl Almanya'nın en başarılı işadamı bir Türk işvereni seçilmiştir.

İnsanlarımız bu kadar kısa zaman içerisinde Avrupa ve Amerikaya yayılmışlardır. Bugün Avrupa ve A.B.D.'nin pek çok üniversitelerinde Türk öğretim elemanları başarılı bir şekilde görevlerini sürdürmektedirler. Ayrıca Avrupa, Amerika, Avustralya ve diğer yabancı ülke üniversitelerinde, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini sürdüren yüzlerce Türk gencinin pek çoğu, buldukları ülkelerde üstün başarılar elde etmişler ve her yıl bu başarıları devam etmektedir.

Dış ülkelerde bedenlen ve fikren çalışan insanlarımız, hizmet gördükleri işyerlerinde en sevilen ve en başarılı kişiler olmayı başarmışlardır.

## 8. Türkiye Ekonomisi İçin Yapılması Zorunlu Operasyonlar

Politikacıların uyumsuzluğu, terör olayları, çoğu Dış ülkelerin katı ve densiz tutumları, Dünya Ekonomi krizleri, para politikası ve genel olarak Türkiye İktisat politikasındaki yılların ihmali ve düzensizlikler, yukarıda özetlediğimiz çok önemli nedenler, ülke çapındaki girişimcileri ve çalışanları ve üleyi darboğazlara itmiştir. Sabırlı, gözüpek, mücadeleci ve cesur Anadolu insanını, bu darboğazlardan kurtarıp, her üretim sektörü için ülke düzeyinde, demokratik kurallar içerisinde katı ve düzenli bir liberal modeli ile, "YOĞUN BİR MİLLİ ÜRETİM SEFERBERLİĞİ"nin, üretilen mal ve hizmetlerin iç ve dış pazarlarda pazarlanması içinde YOĞUN BİR MİLLİ PAZARLAMA SEFERBERLİĞİ'nin balatılması zorunlu hale gelmiştir. Böylesine yoğun bir milli üretim seferberliği'ni ve yoğun bir milli pazarlama seferberliğinin devam etmesi, ülkemizi darboğazlardan kurtaracak, ülkemizin kalkınmasını sağlayacaktır.

Savaş sonraları ve bugün kalkınan bütün ülkeleri hep bu mücadeleyi vermişler ve başarmışlardır. Ülkemizde bu mücadelenin başarılması için, daha önceleri açıkladığımız demokratik modeller içerisinde en uygun, gerektiğinde en ağır ekonomik kurallar; hiçbir kuruluşun, kişinin zerre kadar gözünün yaşına bakmadan uygulanması zorunludur.

İktidara gelen hükümetler, Ülke İktisat Politikasının, Ülke Ekonomisinin güçlenmesi ve ülke insanların huzur ve refahı için düzenlenmesi, yönlendirilmesi ve yürütülmesi sorumluluğunu, günahını ve vebalini omuzlarında taşırlar. Çünkü Ülke İktisat Politikasının düzenlenmesi, yönlendirilmesi ve yürütülmesi, iktidara gelen hükümetlerin en önemli görevidir. Başarılı olurlarsa, Ekonominin kuralları gereği, İktidar ömürleri randımanlı, başarılı, uzun ve huzurlu olur. Başarısız olurlarsa, ekonominin acımasız kuralları gereği iktidar ömürleri randımansız, kısa ve huzursuz olur. Sonuçta faturayı ülke ekonomisi ve ülke insanları öder.



1938 Yıllarından sonra, özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'de iktidara gelen hükümetler, bütün iyiniyetli gayretlerine, hamlelerine rağmen, 1923-1938 yıllarında olduğu gibi Türkiye Ekonomisinde yeterli düzenlemeyi, disiplini, yönlendirmeyi, yürütmeyi, yukarıdaki konu bölümlerinde gerekli verilerle yeterince açıklandığı gibi yeterince başaramadılar. Sonuçta ağır faturaları ülke ekonomisi ve ülke insanları ödediler ve ödemekte devam etmektedirler.

Türkiye ekonomisinin bu çok önemli konuları ile ilgili olarak, Sayın Güngör Uras, 02.Haziran.1999 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan yazısının bazı bölümlerinde şöyle demektedir; "1989-1999 Yılları arasında on yılda 12 hükümet kuruldu. On yılda oniki başbakan direksiyonun başına geçti. Bakanlar atandı. Hükümet programları hazırlandı.

"Yapacağız...Edeceğiz...Bitireceğiz.." denildi. Ve Türkiye bu noktaya geldi. On yılda on iki hükümet enflasyonu yüzde yetmişlerde dolandırdı. Kişi başına düşen Milli geliri üçbin doların üzerine çıkaramadı. Terörü bitiremedi. Ve de Türkiye Sosyal sorunları ile ekonomik sorunlarıyla, yabancı ülkelerle olan sorunlarıyla, bu noktaya geldi. Bu sorunlar, bu fakirlik, ülkenin kötü yönetiminin, halkın bu kötü yönetime boyun eğmesinin, popülist politikalarla uyutulan halkın tembelliğe alışıp, üretmemesinin, köşe dönücülüğün ve soygun düzeninin, milli bir politika olarak benimsenmesinin sonucudur. Dünyanın başka ülkelerinde sorunlar nasıl çözülüyor ise, başka ülkeler nasıl daha çok üretip, daha çok kazanıyor ise, Türkiye'de bunun olmaması için hiçbir sebep yoktur. Bu, halkın "silkinmesi" ile mümkün olabilir. Halkı "silkeleyecek"olan ise lider kadrolardır. İşte Türkiye'de olmayan budur (Uras, 1999).

## KAYNAKLAR

- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.  
 AYSAN, M. (1980). *Atatürk'ün Kalkınma Modeli*, İstanbul : İstabnul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü.  
 AYLİN, E. (1980). *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstabnul : İstabnul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.  
*Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.  
*Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.  
 CEM, İ. (1970). *Türkiyede Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul : Cem Yayınevi.  
 ÇADIRCI, M. ve A. SÜSLÜ (1992). *Gelişim Tarihi*, Ankara : Ankara Üniversitesi Yayınları.  
 ÇELEBİ, E. (2001). *İktisada Giriş Ders Notları*, İstanbul : Doğu Üniversitesi.  
 ----- (2001). *Makro Ekonomi Ders Notları*, İstanbul : Doğu Üniversitesi.  
 ----- (1992). Yatırım Harcamaları Hesapları Etüt ve Analizleri ile Yatırımların Verimliliğini Artırabilme Olanakları, İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası.  
 ----- (1992). *Türkiye ve Kalkınmış Ülkelerde Konut Teşvik Uygulamaları Gelişimi*, İstanbul : Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası.  
 DERVİŞ, K. (2001). "Türkiye'nün Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", Nisan, s.43  
*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.

- “En Büyük Krizden Sonra Hızlı Büyümeye Geçilebilir” (2002). *Ekonomist*, Yıl 11, Sayı 52, 30 Aralık 2001-5 Ocak 2002.
- GÜVEMLİ, O. (1996). *Yatırım Analizler*”, İstanbul : Marmara Üniversitesi Yayınları.
- GÖNENLİ, A. (1968). *İşletmelerde Yatırım Kararları*, İstanbul : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, (2002).
- İkinci Beş Yıllık Kalkıma Planı(1968-1972)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.
- İSKENDER, İ. (2000). “Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*.
- Devlet İstatistik Enstitüsü 1995-1999 Yayınları, Ankara.
- KILIÇBAY, A. (1997). *Türk Ekonomisi*, İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KOÇER, M. (1981), *Üretim Yönetimi Ders Notları*, Ankara. Maliye Bakanlığı Yayınları, 2002.
- ÖYMEN, O. (1998, 10 Ekim). “Olayların İçinden”, *Milliyet Gazetesi*.
- PAKDEMİRLİ, E. (1991). *Ekonomimizin 1923’den 1990’a Sayısal Görünümü*, İstanbul : Marmara Üniversitesi Yayınları.
- PUR, N. (1981). *Sosyal Ekonomi*, İstanbul : Marmara Üniversitesi Yayınları.
- SAVAŞ, V. (1978). *Kalkınma Ekonomisi*, Marmara İstanbul : Üniversitesi Yayınları.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkıma Planı(2001-2005)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı. TCMB Yayınları, (2002).
- “Türkiye’yi Sarsan Krizin bir Yıllık Anatomisi”, *Ekonomist*, 17-23 Şubat 2002, Yıl 12, Sayı 7.
- TÜRKOĞLU, F. (2001). *Savurganlık Ekonomisi Araştırması*, Ankara: TOBB.
- ULUDAĞ, İ. (1990). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul : Marmara Üniversitesi Yayınları.
- UNAY, C. (1979). *Makro Ekonomi*, Bursa : Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- URAS, G. (2002, 30 Ocak). “Olayların İçinden”, *Milliyet Gazetesi*.
- URAS, G. (1999, 2 Haziran). “Yapılmayanlar Yapılmayacakların Teminatıdır”, *Milliyet Gazetesi*.
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkıma Planı(1973-1977)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.
- ÜLGENER, S. (1971). *Türkiyede Planma ve Planlı Döneme Geçiş*, İstanbul : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- WOLFGANG, K. (1960). *Geschichteder Handelshochschulen*, Saarbrücken. *World Economic Outlook* (Nisan 2001).
- YAŞA, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi*, İstanbul : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Yedinci Beş Yıllık Kalkıma Planı(1996-2000)*, Ankara : Devlet Plânlama Teşkilatı.
- YÜCEL, A. (1974). *Türkiyede Para Politikası ve Fiyatlar*, Bursa : Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- ZEYTİNOĞLU, E. (1978). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul : Marmara Üniversitesi Yayınları,.
- ZEYTİNOĞLU, E. (1969). *Türkiye’nin İktisadi Bünyesi*, İstanbul : Marmara Üniversitesi Yayınları.